

Art-Sanat

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Selçuklu Kültür Katmanının Güncel Yaşama Katılması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği

Integrating the Seljuk Cultural Layer into Contemporary Life: The Case of Niğde Historic City Center

Emel Efe Yavaşcan¹ & Zehra Gediz Urak²

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Niğde, Türkiye

² Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye

Öz

Günümüz tarihî kent merkezleri, yer altı ve yer üstündeki tarihî izleriyle, kültürel zenginlikleri ve özgün kimliklerinin yanı sıra, “yerin ruhu”nu yansıtan kentsel hafıza alanlarıdır. Çok katmanlı bu tarihî kent merkezleri, kültür varlıklarının fiziksel ve işlevsel eskimesi, sosyo-kültürel ve ekonomik doku bozulmaları, koruma problemleri vb. sorunlarla giderek çöküntü yerleri hâline gelmektedir. Bu sorunları barındıran Niğde kentinde yapılmış koruma uygulamalarında, kentin yer altında ve yer üstünde bulunan katmanlarının dikkate alınmamış olması çalışmada problem olarak belirlenmiştir. Kentli tarafından tepe olarak algılanan çalışma alanı uzun zamandır çöküntü alanı niteliğindedir.

Çalışmanın amacı, Niğde Tarihi Kent Merkezi’nin Selçuklu Dönemi’ne ait tarihî katmanını analiz etmek, haritalandırmak ve bu katmanı çağdaş koruma uygulamalarına entegre etmeye yönelik öneriler geliştirmektir. Araştırma verileri, kentin tarihî gelişiminde en belirleyici dönemin Selçuklu Dönemi olduğunu göstermektedir. Bu sebeple çalışma kapsamında bu katman odak alınmıştır. Ayrıca, diğer tarihî katmanların da korunarak günlük yaşama kazandırılmasına katkı sağlamak, bu çalışmanın bir diğer hedefidir. Bu bağlamda, Selçuklu Dönemi’ne ait yer üstü ve yer altı değerlerinin sürdürülebilir korunmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Abstract

Historic city centers today serve as urban memory sites reflecting the “spirit of place” (genius loci) through their underground and aboveground historical layers, cultural richness, and unique identities. However, these multi-layered historic centers are increasingly turning into areas of urban decay due to the physical and functional deterioration of cultural assets, socio-cultural and economic degradation, and various conservation problems. In the case of Niğde, it has been identified that conservation practices have failed to consider the historical layers both above and below ground, which constitutes a major problem addressed in this study. The study area, perceived by locals as a hill, has long been characterized as a declining zone.

The aim of this study is to analyze and map the Seljuk period layer within the Niğde Historic City Center and to develop proposals for its integration into contemporary conservation practices. Research findings indicate that the Seljuk period was the most significant era in the city’s historical development, thus this layer was prioritized. Another objective is to contribute to the conservation and integration of other historical layers into daily life by setting an example. In this context, proposals have been developed for the sustainable conservation of the aboveground and underground heritage of the Seljuk period.

Anahtar Kelimeler Tarihî Katmanlaşma • Çok Katmanlı Kent • Selçuklu Dönemi • Niğde • Sürdürülebilir Koruma

Keywords Historical Stratification • Multi-layered City • Seljuk Period • Niğde • Sustainable Conservation

“ Atıf | Citation: Efe Yavaşcan, Emel, Zehra Gediz Urak. "Selçuklu kültür katmanının güncel yaşama katılması: Niğde tarihî kent merkezi örneği". *Art-Sanat*, 24 (2025): 83-125. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2025.24.0014>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Efe Yavaşcan, E. & Urak, Z. G.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Emel Efe Yavaşcan emelefe@ohu.edu.tr

Yazar Notu

Bu makale Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Zehra Gediz URAK danışmanlığında Emel EFE YAVAŞCAN tarafından 2019 yılında tamamlanan "Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği" başlıklı doktora tez çalışmalarıyla yararlanılarak hazırlanmıştır.

Author Note

This article was prepared by utilizing the doctoral dissertation titled "A Management Plan Model Research for the Conservation of Multi-Layered Historic City Centers: The Case of Niğde Historic City Center," completed in 2019 by Emel Efe Yavaşcan under the supervision of Prof. Dr. Zehra Gediz Urak in the Department of Architecture, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Gazi University.

Extended Summary

Today, multi-layered cities have emerged as a result of the overlapping of structures and settlements built by different civilizations in different periods. Historic city centers, which have been inhabited for a long time and continue to be inhabited today, contain the traces of these historical periods above and below ground. They are the memories of cities that carry the history, cultural richness, unique identities and the spirit of the place. The ruins, traces and signs that have survived to the present day in the historical process provide information about the lives of societies in past periods, while also establishing a connection with them. Historic city centers become places of collapse over time due to some reasons such as the aging of traditional buildings, deterioration of the socio-cultural and economic fabric, failure to carry out conservation works, etc. In our country, conservation legislation and conservation zoning plans, which are the main implementation tool of the legislation, have tried and are trying to protect the cities formed by physical spaces in constant change. These studies cover urban or urban archaeological protected areas and cultural heritage values in the form of registered and unregistered traditional texture and monumental structures within these protected areas. The layers that exist in the history of cities are not included in conservation practices. Therefore, since the layers that need to be protected are not taken into account, decisions that are specific to the character of the area and that take into account urban memory cannot be made. Documenting and making understandable the layers of multi-layered cities are important studies of unique value in determining conservation decisions for historic environments. Since recognizing the value is one of the important beginnings of conservation, the layers of the city should be made readable and understandable. Historical layers should be researched, understood and documented in order to formulate conservation policies for the future of historical city centers, to solve conservation and management problems, and to make conservation and intervention decisions. Sustainable conservation can be achieved through the participation of underground historical layers and aboveground artifacts in urban life and the participation of users in their daily lives. Niğde Historic City Center, one of the cities with historical layering, is a physical environment with values in urban memory. The oldest settlement area of Niğde city center, which was selected as the study area, is located on Alâeddin Hill in the city center, which is the core and first settlement of Niğde City. This area has a rich cultural heritage consisting of artifacts from various civilizations and is the area where the theme of layering comes to life. The settlement, which started on this hill where the oldest structure, Niğde Castle and its walls are located, expanded beyond the walls towards the skirts of this hill in later periods. Until today, buildings with different functions in different periods have come together to form the Niğde Historical City Center. The historical city center includes the first-degree archaeological site and the mound covering the third-degree archaeological site. This area is where the theme of stratification comes to life. The oldest settlement area and the core of Niğde city center was also inhabited during the Late Hittite, Phrygian, Roman, Byzantine, Seljuk and Ottoman periods. This area is a region that contains examples of military, religious and civil architecture from different periods and monumental structures. The historical monuments of Niğde, which is on the UNESCO world heritage tentative list with its historical, aesthetic, cultural, economic, social and symbolic values, are located in the historical city center. The settlement, perceived as a hill by citizens, has been abandoned for a long time and has created security problems in user memory and has not been included in the city and urban practices. In order to understand the historical value of the area, sustainable protection of the area should be ensured by protecting the historical layers and above-ground artifacts by participating in urban life with user participation. The user is not aware of the historical values above and below ground. When these historical layers are integrated into the life of the user by considering above and below ground holistically, people who know and perceive the value of the area, who can read the urban memory, will understand that the area is special and valuable with a sense of belonging and will ensure the protection of the area. It is not possible to talk about success in conservation works and practices that do not involve the public. There is a limited information sign on the façade of the Alâeddin Mosque, which survived from the Seljuk Period. This

sign, which is placed very high and contains limited information, is very difficult for the user to read and the font size is small. The city's oldestatıroğlu Fountain, located opposite the mosque, is in a neglected and dysfunctional state and is used for informational purposes. It does not have a board. The user does not know that this fountain belongs to the Seljuk period. Likewise, the user cannot access any information about the castle walls and the castle gate. The fact that the underground and aboveground layers of the city were not taken into consideration in the conservation practices in Niğde was identified as a problem in the study. The aim of the study is to analyze and map the historical layer of Niğde Historic City Center belonging to the Seljuk period and to develop recommendations for the inclusion of this layer in contemporary conservation practices. According to the historical stratification research data, the Seljuk period is the period when the city showed the most important development during its existence and had the characteristic of being an important city. Since the oldest cultural assets in the historical city center of Niğde belong to the Seljuk Period, the Seljuk cultural layer of the city is discussed within the scope of the article. For this reason, this layer was selected and it is aimed that the recommendations developed for this layer will lead to the inclusion of other layers in the conservation practices in the area. In the study; the historical stratification of Niğde Historic City Center belonging to the Seljuk period was analyzed and mapped, and suggestions were developed for the inclusion of this layer in contemporary life as sustainable conservation. These recommendations will ensure sustainable conservation. It is important that Alâeddin Hill, the historical core of the city, becomes a living center with its surroundings and transforms into spaces that citizens use, spend time and connect with in their daily lives. The Niğde Castle and Surroundings Renovation and Conservation Project is being carried out in cooperation with the Ministry of Environment and Urbanization, Niğde Municipality and Housing Development Administration (TOKİ). As of 2023, the demolition of the buildings in the area has been completed and the new buildings proposed within the scope of the project have not yet been built. After the demolition, rock-carved spaces and caves emerged in the area. The historical layering of the area is better understood with the demolition. The current situation of the site can be turned into an opportunity and the inclusion of historical stratification into user life can be easily realized.

The method of the research consists of research, documentation-presentation and evaluation stages of Altınöz in analyzing the historical stratification of the Seljuk period in the historical city center of Niğde. In the research phase; archaeological excavations and drilling studies, identification and registration studies, written sources, historical sources (travel notes of geographers and historians, travelogues, urban planning studies, visual data (plans, photographs, sketches, engravings, etc.), surface surveys and field analysis. As a result of these researches, the order of the historical layers was determined and the information was visualized on the layer map of the Seljuk period as a presentation of the results, the development of the cities was investigated, and the development of Niğde city in the Seljuk period was explained. The data that have survived and not survived from the Seljuk period are indicated on the layer map, and the characteristics and current status of these artifacts are emphasized in order to understand the importance of the assets of this period that have survived to the present day. As a result of the research, sustainable conservation proposals have been developed in which the values above and below ground belonging to the Seljuk period are included in the daily life of the people. It is necessary for the sustainable conservation of the area that Alâeddin Hill, the historical nucleus of the city, becomes a living center with its surroundings and transforms into spaces that the users use in daily life, spend time and establish bonds.

For many years, this place, with its characteristics of derelict, orphaned, decrepit and depressed area, has the characteristics of belonging, image and expression of a social identity for the city and the urbanites. Its value will be revealed by remembering, learning, understanding and experiencing the Seljuk layer it has accumulated. At the end of the research, suggestions were made to understand the historical layer belonging to the Seljuk period and to transfer it to future generations by revealing the importance of the artifacts that have survived to the present day. It is thought that this research will set an example for the inclusion of other historical layers of the area in today's life and will make a difference for sustainable conservation.

Giriş

Kent tarihî araştırmaları, kentlerin tarihî dönemler içerisindeki ilişkilerinin günümüz bağlantısı kurularak korunmalarında önemli bir kaynak olup özellikle çok katmanlılığın belirlenerek koruma süreçlerine katkısının araştırılması son yıllarda ele alınan bir konudur. Tarihî ve kültürel sürekliliği kentsel katmanlaşma bağlamında değerlendiren detaylı çalışmaların Türkiye’de henüz yaygınlaşmadığı söylenebilir. Türkiye’de yürütülen koruma çalışmaları, kentsel ve arkeolojik sit alanlarını kapsamakta; bu alanlarda yer alan tescilli ve tescilsiz geleneksel dokular ile anıt yapı niteliğindeki kültürel miras değerlerinin korunmasını hedeflemektedir. Bu çalışmalar sırasında daha çok yer üstünde mevcut değerlerin dikkate alındığı görülmektedir. Kentsel kimlik sadece tarihî yapıların mimari özellikleri ile değil, fiziksel çevrede, zaman içinde tüm yaşanmışlıklar ile değer kazanmaktadır.

Tarihî süreç içerisinde “yer” in yaşanmışlıklarla birlikte araştırılması, kentsel bellek için temel bir gerekliliktir. Ancak, yerin tarihî kültürel, sosyolojik ve siyasi oluşumlarının değişim ve dönüşüm süreçleri kapsamında bütüncül şekilde ele alınmalıdır¹. Tarihî katmanların göz ardı edilmesinden dolayı bölgenin özgün karakterinin ve kentsel belleğinin dikkate alınmadığı görülmektedir. Çok katmanlı kentlerin katmanlarının belgelenmesi ve anlaşılır kılınması, tarihî çevrelerin koruma kararlarının belirlenebilmesine yönelik özgün değer taşıyan önemli çalışmalardır. Tarihî kent merkezlerinin geleceğine yönelik koruma politikalarının geliştirilmesi, yönetim ve müdahale kararlarının sağlıklı biçimde alınabilmesi için tarihî katmanların araştırılması, belgelenmesi ve anlaşılması zorunludur². Ancak günümüzde kentlerin tarihî katmanları, koruma uygulamalarında yeterince yer almamaktadır. Çok katmanlı yapı güncel kent dokusuyla ilişkilendirilerek değerlendirilmelidir. Katmanların izlerinin okunması ve yorumlanması, kentsel belleğin sürekliliğini temin etmekte ve kentsel kimliğin oluşumuna katkı sağlamaktadır³. Bu sebeple, koruma sürecinin başlangıç noktalarından biri olarak kent katmanlarının doğru şekilde tanımlanması ve kavranması büyük önem taşımaktadır.

Günümüze ulaşan tarihî kalıntılar, izler ve işaretler, geçmiş toplumların yaşamlarına dair bilgi sunmakla kalmayıp aynı zamanda onlarla kurulan kültürel ve tarihî bağları da güçlendirmektedir. Bu sebeple kentler ve mekânlar, taşıdıkları yaşanmışlıklar, bellek ve anılar aracılığıyla değer kazanmaktadır⁴. Tarihî katmanlaşmanın doğru bir biçimde sunulabilmesi için katmanlar arasındaki ilişkiler analiz edilmeli ve kültürel geçmişe yönelik toplumsal farkındalık oluşturulmalıdır⁵. Bellekte mevcut olan katmanlaşma, fiziksel varlıktan farklı olarak zaman zaman unutulmuş görünse de hatırlamayı tetikleyen araçlar aracılığıyla yeniden ortaya çıkmaktadır⁶.

Tarihî kent merkezleri, toplumun geçmişini, kültürel zenginliklerini, özgün kimliklerini ve “yerin ruhu”nu yansıtan kentsel hafıza alanlarıdır. Bu merkezleri oluşturan kültürel miras varlıkları ise, inşa edildikleri dönemlerden günümüze kadar, kullanım değerlerindeki değişimler aracılığıyla toplumsal belleğin dinamik

¹Dicle Aydın ve Esra Yaldız, “Palimpsest Yer Olarak Konya Alâeddin Tepesi; Kentsel ve Mimari Bellek,” *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 9 (2022), 1067-1068.

²Emel Efe Yavaşcan, “Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği” (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2019), 5.

³Aydın ve Yaldız, “Palimpsest Yer Olarak Konya Alâeddin Tepesi; Kentsel ve Mimari Bellek,” 1067-1068.

⁴Meltem Al “Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme,” *İDEALKENT* 4 (2011), 22-36.

⁵Aydın ve Yaldız, “Palimpsest Yer Olarak Konya Alâeddin Tepesi; Kentsel ve Mimari Bellek,” 1066-1084.

⁶Burcu Taşçı ve Eti Akyüz Levi, “Kent İçi Arkeolojik Alanlarda Kalıntıların Sunumuna İlişkin Yaklaşımlar Foça Örneği,” *İDEALKENT* 7 (2016), 588-627, erişim 27 Nisan 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/465217>.

⁷Yer kavramı, mimarlık ve kent çalışmalarında “genius loci” (yerin ruhu) olarak tanımlanmaktadır. Norberg-Schulz’a göre “yer”, sadece fiziksel mekânı değil, mekânda yaşayanların deneyimlerini, kültürel anlamları ve mekâna yüklenen sembolik değerleri içeren, kimlik ve aidiyet duygusunu barındıran bir kavramdır. Bu bağlamda “yer”, bir kentin özgün kimliğinin ve kültürel belleğinin temel bileşenlerinden biridir. Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (New York: Rizzoli, 1980).

yapısını ortaya koymaktadır⁸. Tarihî katmanlaşmaya sahip kentlerden biri olan Niğde Tarihî Kent Merkezi, kent belleğinde önemli değerlere sahip fiziksel bir çevre niteliğindedir. Ancak Niğde’de gerçekleştirilen koruma uygulamalarında, kentin yer altında bulunan katmanlarının dikkate alınmaması ve bu katmanların bugüne kadar yapılan çalışmalara dâhil edilmemiş olması önemli bir sorun olarak belirlenmiştir. Çalışma alanı olan Niğde Tarihî Kent Merkezi, geçmişten günümüze süreklilik gösteren, üst üste biriktirdiği katmanlarla ve günümüzde de üretmeye devam ettiği yapılanmasıyla bütüncül bir toplumsal bellek oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Niğde Tarihî Kent Merkezi’nin Selçuklu Dönemi’ne ait tarihî katmanını çözümlemek, haritalandırmak ve sürdürülebilir koruma kapsamında bu katmanın güncel yaşama kazandırılmasına yönelik öneriler geliştirmektir. Sürdürülebilir koruma kararlarının oluşturulabilmesi için, tarihî katmanlaşmanın kültürel önemiyle ilişkili olarak katmanlar arası ilişkilerin ortaya konulması gerekmektedir. Araştırma verileri, Niğde kentinin Selçuklu Dönemi’nde önemli bir gelişme gösterdiğini ve bu dönemde Dârü’l-Pehlevâniyye (Pehlivanlar Şehri)⁹ ünvanını taşıyarak bölgenin önde gelen kentlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Kentte günümüze ulaşan en eski kültür varlıklarının Selçuklu Dönemi’ne ait olması sebebiyle çalışma kapsamında Selçuklu kültür katmanı¹⁰ ele alınmıştır. Uzun yıllardır sahipsiz, bakımsız ve çöküntü alanı¹¹ niteliğinde olan bu yer, kent ve kentliler için aidiyet, imge ve toplumsal kimlik ifade eden bir alan niteliği taşımaktadır. Biriktirdiği Selçuklu katmanının hatırlanması, öğrenilmesi, anlaşılması ve deneyimlenmesiyle bu alanın değeri ortaya çıkacaktır. Araştırma sonucunda, Selçuklu Dönemi’ne ait tarihî katmanın anlaşılması ve günümüze ulaşan eserlerinin öneminin vurgulanarak gelecek kuşaklara aktarılması için öneriler geliştirilmiştir. Bu çalışmanın, alanın diğer tarihî katmanlarının da günümüz yaşantısına kazandırılmasına yönelik örnek oluşturacağı ve sürdürülebilir korumaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Kapsam ve Yöntem

Niğde kentinin ilk yerleşim yeri, kent merkezindeki Alâeddin Tepesi üzerindedir (**Görsel 1, Görsel 2**). Niğde Kalesi ve surlarının yer aldığı bu tepe üzerinde başlayan yerleşim, ilerleyen dönemlerde bu tepenin eteklerine doğru yayılarak kale surları dışına taşmıştır. Günümüze kadar farklı dönemlerde farklı işlevli yapılar bir araya gelerek Niğde tarihî kent merkezini oluşturmuştur. Tarihî kent merkezi, birinci derece arkeolojik sit alanını kapsayan höyüğü ve üçüncü derece arkeolojik sit alanını içermektedir. Burası katmanlaşma temasının hayat bulduğu alandır. Niğde kent merkezinin çekirdeği olan ve en eski yerleşimini tanımlayan bölgenin Geç Hitit, Frig, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri’nde¹² varlığını koruduğu bilinmektedir¹³. Bu alan, farklı dönemlere ait askerî, dinî ve sivil mimarlık örneklerinin bulunduğu bir bölge olup anıt niteliğinde yapıları barındırmaktadır (**Görsel 1, Görsel 2**). Tarihî kent merkezinde yer alan Niğde’nin tarihî anıtlarının Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) bünyesinde Anıtlar ve Sitler Konseyince (ICOMOS) 2012 yılında “Niğde’nin tarihî anıtları” olarak Dünya Mirası Geçici Listesinde yer almasına karar verilmiştir¹⁴.

⁸İlknur Acar Ata, “Tarihi Mudurnu Kentinin Bellek Mekânları Olarak Kültürel Miras Değerleri,” *Tarih ve Gelecek Dergisi* 9 (Eylül 2023), erişim 28 Aralık 2024, <https://doi.org/10.21551/jhf.1350965>.

⁹Ahmet Akşit, “Niğde Şehriyle İlgili Tarihi Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi,” *TÜBAR XXVII* (2009), 22.

¹⁰Çalışma kapsamı, alanın diğer katmanlarının ele alınmasına imkân tanımamaktadır. Kentin diğer katmanları için bk. Efe Yavaşcan, “Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği.” Tüm tarihi katmanların dikkate alındığı bütüncül bir koruma yaklaşımı, alanın sürdürülebilir şekilde korunması için önem taşımaktadır.

¹¹Kentsel çöküntü alanı kavramı, kentin merkezine yakın konumlanan eski bir mahallenin, normal yerleşim alanı niteliğini yitirmesi ve buna bağlı olarak mekânsal, sosyal, fiziksel ve kültürel özelliklerinin dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bk. Mustafa Çağlayandereli, “Bir Sosyal Sorun Olarak Kentsel Doku Değişimi ve Çöküntü Mahalleleri: Gedikpaşa Örneği” (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005).

¹²Niğde ilinde Helenistik Dönem’e ait bulgular bulunmaktadır ancak Alâeddin Tepesi üzerinde yapılan arkeolojik sondaj çalışmasında bu döneme ait buluntu tespit edilmemiştir. Çalışma alanı üzerinde kesin bir bulgu olmadığından bu dönem sıralamada yer almamaktadır.

¹³Emel Efe Yavaşcan, “Tarihi Çevrede Tasarım: Yeni Yapı ve Yeniden İşlevlendirme Üzerine Atölye Eğitimi,” *Modular Journal* 4 (Haziran 2021), 1-15, erişim 20 Nisan 2024, <http://modular.gedik.edu.tr/tr/download/article-file/1632033>.

¹⁴“UNESCO Dünya Mirası Listesi,” erişim 1 Ağustos 2024, <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>.

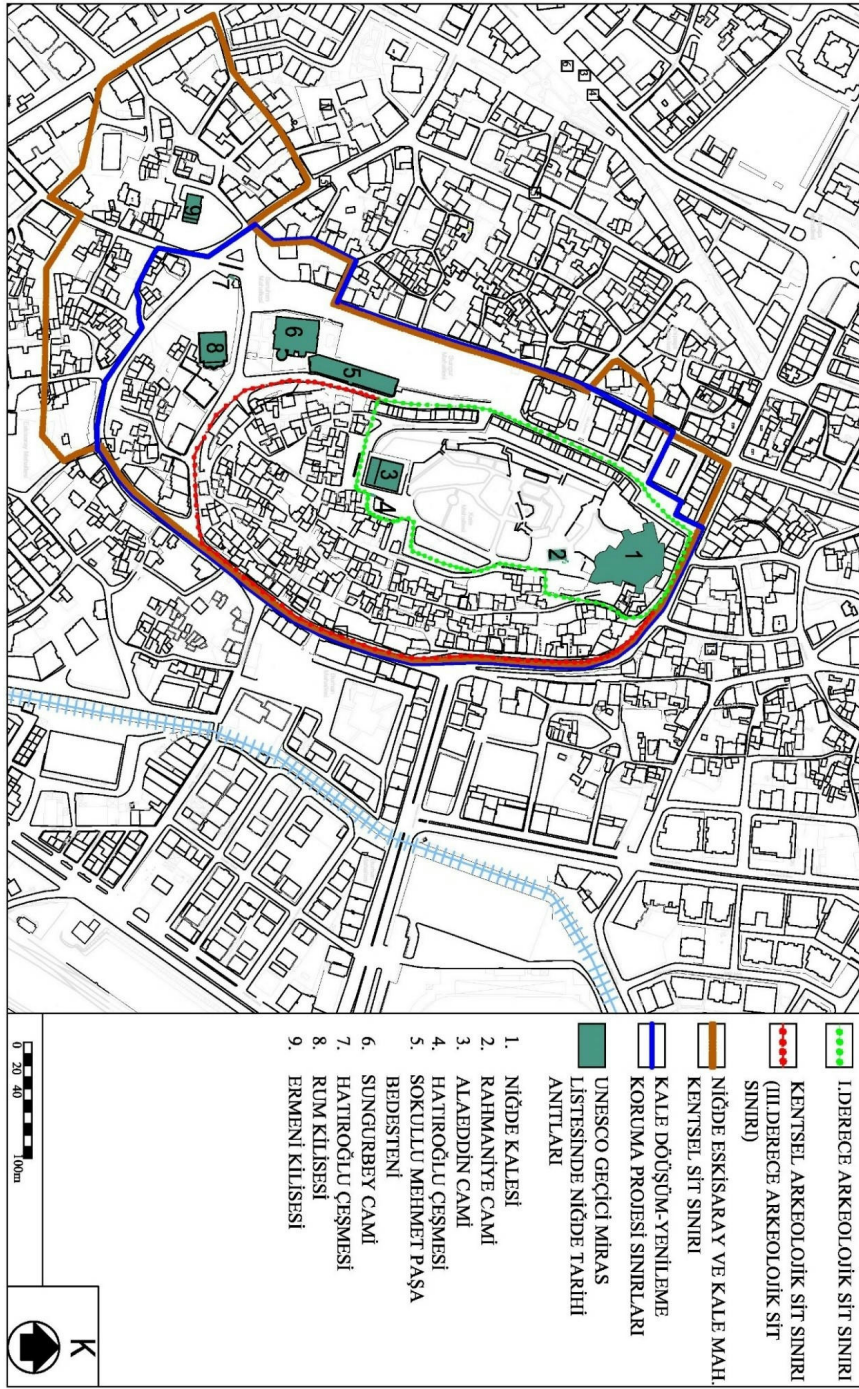
Bu anıtlar: Kale, Alâeddin Camii, Rahmaniye Camii, Hatıroğlu Çeşmesi, Sungur Bey Camii, Sokullu Mehmet Paşa Bedesteni, Nalbantlar Çeşmesi, Ermeni ve Rum Kiliseleri olarak tanımlanmıştır (**Görsel 2**).

Kaynak: a. ve b. Niğde Fotoğrafları, Yavuz Esen, <https://www.flickr.com/photos/184351608@N06/albums/72157710774469007/>, c. Niğde Belediyesi¹⁵, 2022

Görsel 1: (a) 1960'lı yıllarda Alâeddin Tepesi, (b) Alâeddin Tepesi'nin güneyden görünümü (c) 2022 yılında Alâeddin Tepesi'nin kuzey doğudan görünümü

¹⁵Görsellerin kullanımı için 03/06/2024 tarih ve E-88050679-000-87460 sayılı yazıyla izin alınmıştır.

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2024

Görsel 2: Niğde tarihî kent merkezi, sınırlar, Unesco geçici dünya miras listesinde tarihî anıtlar

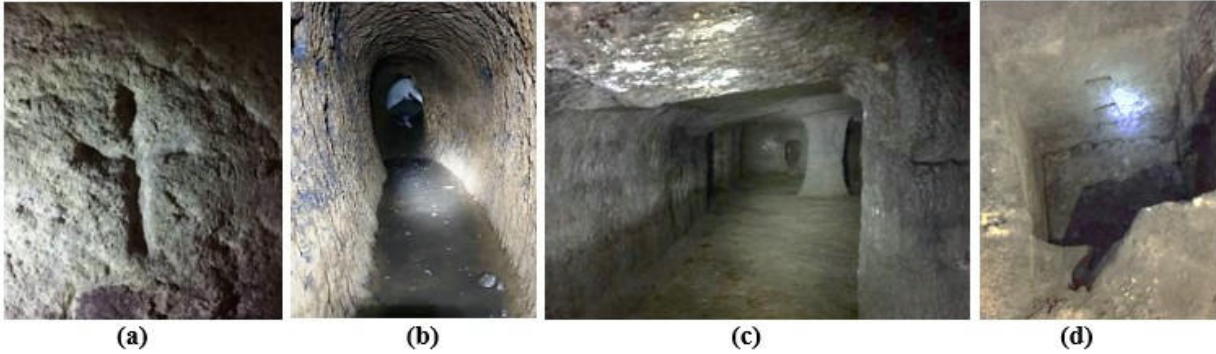
Tarihî kent merkezinde günümüze kadar koruma anlamında yapılan uygulamalar sınırlıdır¹⁶. Çalışma kapsamında tespit edilebilen Niğde kentinde yapılmış koruma odaklı planlama çalışmaları “Koruma Amaçlı Niğde Kalesi Çevresi Düzenleme Projesi (1994)” ve “Niğde Eskişaray ve Kale Mahalleleri Koruma Planı Revizyonu (2000)” dur¹⁷. Bu planların uygulamaları arasında sınırlı sayıda yapının onarımı ile Alâeddin Tepesi

¹⁶Efe Yavaşcan, “Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği,” 6.

¹⁷Emel Efe Yavaşcan ve Zehra Gediz Urak, “Sıt Sınırlarının Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi: Niğde Kalesi ve Eskişaray Mahallesi Kent Sıt Alanı,” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 25 (Ağustos 2021), 326, <https://doi.org/10.19113/sdufenbed.837161>.

peyzaj düzenlemeleri örnek verilebilir. Ancak planlardaki yeniden işlevlendirme, meydan düzenleme, özel proje alanları, kentsel teknik altyapı kararlarının uygulanamadığı görülmektedir¹⁸.

Halk arasında Niğde Kalesi olarak isimlendirilen Alâeddin Tepesi'nin altında kaya oyma yer altı yerleşimleri bulunmaktadır. Yakın zamana kadar Niğde'de kale bölgesinde bulunan yer altı şehrinin halk tarafından anlatılan bir efsaneden ibaret olduğu zannedilirken Eryaman, çalışmasında bu yerleşimleri tespit etmiştir¹⁹ (**Görsel 3**). Kent merkezindeki bu yer altı yerleşimleri, Kapadokya Bölgesi'ndeki yer altı şehirleri ile dönemsel benzerlikler göstermektedir. Savunma amaçlı bu yerleşim, birbirine bağlı galeri ve dehlizlerden oluşmaktadır. Alâeddin Tepesi, yer altı yerleşiminin mimari özellikleri ve ana galerideki kazılmış haç motifiyle birlikte değerlendirildiğinde yerleşimin MS 8. ve 9. yüzyılda Doğu Romalı yerel Hristiyanlarca inşa edildiği söylenebilir²⁰.

Kaynak: Eryaman, "Niğde Alâeddin Tepesine Dair," 125-127.

Görsel 3: Niğde Alâeddin Tepesi altındaki tarihî katmanlaşma izleri: (a) yer altı yerleşimine ait haç işareti, (b) dehlizler, (c) ana galeri, (d) su kuyusu

Alâeddin Tepesi ve çevresi 3 Mart 2020'de Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 2219 sayılı karar ile "Yenileme Alanı" olarak ilan edilmiştir²¹. Yenileme alanındaki çalışmalar, Niğde Kale ve Çevresi Yenileme ve Koruma Projesi adı altında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Niğde Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi (TOKİ) iş birliği ile gerçekleştirilmektedir. 2022 yılı itibarıyla alandaki yapılar yıkılmış, henüz proje kapsamında önerilen yapılar inşa edilmemiştir (**Görsel 4**). Yıkım sonrası alanda kaya oyma mekânlar, mağaralar, izler ortaya çıkmıştır (**Görsel 4**, **Görsel 5**). Alanın tarihî katmanlaşması yıkım ile daha iyi görülmektedir²² (**Görsel 5**). Bu katmanların ortaya çıkarılması, korunarak kullanıcıların günlük yaşamına dâhil edilebilmesi için iyi bir fırsattır. Nitekim araştırma kapsamında, katmanlaşmanın ve yer üstü eserlerinin tarihî dönem izlerinin, kültürel zenginliklerinin, özgün kimliklerinin ve "yerin ruhu"nu taşıyan hafıza mekânlarının açığa çıkarılmasıyla, bu değerlerin günümüzde bir fırsata dönüştürülerek kullanıcıların günlük yaşamına dâhil edilip korunabileceğine yönelik öneriler geliştirilmiştir. Terk edilmiş, yıkıntı durumundaki alanda unutulmuş Selçuklu katmanının izlerini sürmek, kentsel belleğin devamlılığını sağlayabilir ve kullanıcının alanı yeniden sahiplenmesine fırsat verebilir.

¹⁸Efe Yavaşcan, "Çok Katmanlı Tarihî Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği," 8.

¹⁹Mustafa Eryaman, "Niğde Alâeddin Tepesine Dair," *Niğde Yazıları 1 (Dil, Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Kültür)* ed. Gülin Öztürk ve Meryem Arslan (Konya: Kömen Yayınları, 2023), 122-129.

²⁰Eryaman, "Niğde Alâeddin Tepesine Dair," 122-129.

²¹Efe Yavaşcan ve Gediz Urak, "Sit Sınırlarının Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi: Niğde Kalesi ve Eskisaray Mahallesi Kentsel Sit Alanı," 332.

²²2023 yılı Kasım ayında Niğde Müzesi Müdürü Yakup Ünlüler başkanlığında, Höyük üzerinde Alâeddin Camii'nin güneyinde kazı çalışması yapılmış, Demir Çağ'a ait buluntular elde edilmiştir.

(a)

(b)

Kaynak: Niğde Belediyesi, 2022

Görsel 4: (a) Yıkımdan önce Alâeddin Camii ve çevresi, 2022 (b) yıkımdan sonra Alâeddin Camii, Niğde Kalesi ve Alâeddin Tepesi'nin güncel durumu

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2024

Görsel 5: Alanın güncel durumu -mağaralar, çok katmanlı yerleşime ait izler-

Barındırdığı değer ve sorunlar bağlamında bu alan uzun zamandır çöküntü alanına dönüşmüştür, alanda kullanıcının kentsel belleği ve aidiyet hissi zayıftır. Kentli tarafından bir tepe olarak algılanan yerleşim, uzun zamandır sahipsiz kalmış ve kullanıcı hafızasında güvenlik sorunları oluşturmuş bir yerleşimdir, kent ve kentli pratikleri içerisinde yer almamaktadır. Kullanıcı yer üstündeki ve altındaki tarihî değerlerin bilincinde değildir. Selçuklu Dönemi'nden günümüze ulaşan Alâeddin Camii'nin ön yüzünde kısıtlı bir bilgi levhası yer almaktadır (**Görsel 6**). Oldukça yükseğe yerleştirilmiş ve kısıtlı bilgilerin yer aldığı panonun yazı boyutunun da küçük olması sebebiyle kullanıcının bu levhayı okuması oldukça güçtür. Caminin karşısında bulunan Hatiroğlu Çeşmesi ise bakımsız ve işlevsiz durumda olup bilgilendirici bir panoya sahip değildir (**Görsel 7**). Kullanıcı bu çeşmenin Selçuklu Dönemi'ne ait olduğunu bilmemektedir. Aynı şekilde kale surları ve kale kapısı ile ilgili herhangi bir bilgiye kullanıcı ulaşamamaktadır (**Görsel 7**). Alanın tarihî değerinin anlaşılması için tarihî katmanlar ve yer üstündeki eserler kent yaşamına entegre edilmeli; kullanıcıların katılımıyla alanın sahiplenilmesi ve sürdürülebilir biçimde korunması sağlanmalıdır.

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2024

Görsel 6: Niğde Alâeddin Camii'nin ön yüzünde yer alan bilgilendirme panosu

(a)

(b)

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2024

Görsel 7: (a) Bilgilendirme vb. levhası olmayan Hatiroğlu Çeşmesi, (b) Bilgilendirme panosu-levhası, kale girişini belirten işaret vb. bulunmayan kalenin en eski kapısı Demir Kapı

Araştırmada, Niğde tarihî kent merkezinde Selçuklu Dönemi'ne ait katmanlaşmanın çözümlemesinde araştırma, belgeleme, sunum ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi olmak üzere üç aşamalı bir yöntem izlenmiştir²³. Araştırma aşaması arkeolojik kazı ve sondaj çalışmalarını, tespit ve tescil işlemlerini, yazılı ve tarihî kaynakları (gezgin, coğrafyacı ve tarihçilerin gezi notları ile seyahatnameleri), kent planlama çalışmalarını, plan, fotoğraf, kroki, gravür gibi görsel verileri, yüzey taramalarını ve alan analizlerini kapsamaktadır²⁴. Bu araştırmalar sonucunda, tarihî katmanların sıralaması belirlenmiş, Selçuklu Dönemi'ne ait katmanlar haritalandırılarak görselleştirilmiş ve kentin tarihî gelişimi incelenerek Niğde'nin Selçuklu Dönemi'ndeki durumu açıklanmıştır. Selçuklu Dönemi'nden günümüze ulaşan ve ulaşmayan veriler katman haritası üzerinde belirtilmiş, günümüze ulaşan bu döneme ait varlıkların öneminin anlaşılması adına bu eserlerin özellikleri ve mevcut durumları üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda Selçuklu Dönemi'ne ait yer üstündeki ve yer altındaki²⁵ değerlerin halkın günlük yaşamına dâhil edildiği sürdürülebilir koruma önerileri geliştirilmiştir. Kentin tarihî çekirdeği Alâeddin Tepesi'nin çevresi ile birlikte yaşayan bir merkez olması kullanıcının günlük yaşamda kullandığı, zaman geçirdiği, bağ kurduğu mekânlara dönüşmesi alanın sürdürülebilir korunması için gereklidir.

2. Tarihî Katmanlaşma ve Çok Katmanlı Kent Kavramı

Tarihî çevrelerin korunması, bu çevreleri oluşturan fiziksel ve sosyal değerlerin bozulmasının önlenmesi ve aynı zamanda günümüz kent yaşamıyla bütünleştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır²⁶. Tarihî kentler ise sahip oldukları tarihî, mimarî, arkeolojik ve anıtsal değerlerle bir bütünlük oluşturan dokulardan meydana gelen kent yerleşmeleri olarak kabul edilmektedir²⁷. Tarihî kentleri oluşturan somut öğeler arasında kentin yapısal düzeni, mimari unsurlar, arkeolojik kalıntılar, kent içi ve çevresindeki peyzaj, panoramalar,

²³Ayşe Güliz Bilgin Altınöz, "Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi," *Topluma Adanmış bir Yaşam... Prof. Dr. Ömür Bakırer Armağanı* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Basım İşliği, 2022), 107-123.

²⁴Efe Yavaşcan, "Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği," 104.

²⁵Alâeddin Tepesi'nde, Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün talebi üzerine, Niğde Müze Müdürü Arkeolog Kadri Erdil ile Genel Müdürlük Arkeoloğu Mahmut Akok'un yönetiminde 25-31 Temmuz 1962 tarihleri arasında arkeolojik kazı yapılmıştır. Tepenin çevresinde yürütülen çalışmalarda yüzeyde Frig, Roma, Bizans ve Selçuklu Dönemi'ne ait seramik buluntuları elde edilmiştir. Bu nedenle, yer altında bulunan Selçuklu Dönemi'ne ait verilere atfen "yer altındaki değerler" ifadesi kullanılmıştır.

²⁶Pınar Aykaç, "Kentsel Arkeolojik Alanlarda Tasarım Süreci," *Dosya* 14.1 (Haziran 2009), 36, erişim 20 Nisan 2024, <http://www.mimarlarodasiasnara.org/dosya/dosya14-1.pdf>.

²⁷Hilal Özdemir, "Tarihi Çevrede Kentsel Peyzaj Tasarım İlkelerinin Belirlenmesi, İstanbul-Zeyrek Örneğinde Bir İrdeleme" (Yüksek lisans tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, 2007), 4.

silüetler, bakı noktaları ve anıtsal sitler yer almaktadır. Buna karşılık, soyut öğeler tarihî değerlerin özünü oluşturan etkinlikler, simgesel ve tarihî işlevler, görenekler, gelenekler, anılar ve kültürel kaynaklardan meydana gelmektedir²⁸. Tarihî katmanlaşma ve çok katmanlı kent kavramları, kentsel arkeoloji, kentsel koruma ve kent tarihî araştırmalarında yaygın biçimde kullanılmaktadır. Kentsel arkeoloji disiplini yalnızca arkeolojik alanlardan elde edilen değerlerin analizini ve korunmasını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu arkeolojik verilerin kentin tarihî süreci ve yaşantısıyla ilişkilendirilmesi ve bütünleştirilmesi sorunuyla da karşı karşıyadır²⁹. Günümüzde kentsel arkeoloji, kentlerin çok katmanlı yapısını çözümleyerek tarihî gelişimlerini ortaya koymaya çalışan bir disiplin olarak ön plana çıkmaktadır³⁰. Bu disiplin, tarihî katmanlaşmaya sahip kentlerin geleceğinin doğru ihtiyaçlara yanıt verebilmesi ve yönlendirilmesi için öncelikle geçmişlerinin kapsamlı biçimde değerlendirilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır³¹.

Altınöz³², çok katmanlı kentleri, kuruluşlarından itibaren sürekli yerleşim gören ve günümüzde de bu niteliğini sürdüren kentler veya yerleşimler olarak tanımlamaktadır³³. Aydeniz ise, farklı tarihî dönemlere ait fiziksel kalıntı ve izlerin çeşitli açılardan, yatayda ve dikeyde bir araya gelmesiyle oluşan bu yerleşimlere “çok katmanlı kent” denildiğini ifade etmektedir³⁴. Taşçı ve Levi ise, tarih boyunca kentlerin farklı medeniyetler tarafından sürekli yerleşim alanı olarak kullanılmasıyla, bu medeniyetlerin yer altı ve yer üstünde bıraktığı iz ve kalıntıların tarihî katmanlaşmayı oluşturduğunu ve kentlere çok katmanlılık özelliği kazandırdığını belirtmektedirler³⁵. Çok katmanlı kentler, fiziksel, toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasi, ekolojik ve sosyal eylemler, kuvvetler ve yapılar tarafından oluşturulan çok sayıda katmana, değişen, dönüşen ve biriken³⁶ yapıya sahip, yaşayan, yenilenen bir organizma olarak tanımlanabilir.³⁷ Belge, “her kent ve yerleşim kuruluşundan itibaren sürekli olarak katmanlar gelişmektedir; fakat çok katmanlı kent kavramında toprak altı arkeolojik ve toprak üstü kültürel katmanlar, yatay ve dikey ilişkilerle birbirine gömülüdür”³⁸ ifadesiyle bu yapıyı açıklamaktadır.

Çok katmanlı kent kavramının anlaşılmasını güçlendiren önemli bir kavram da “palimpsest”tir³⁹. Palimpsest, tarih, insan deneyimi ve kültürün analizine imkân sağlayan teorik bir çerçevedir⁴⁰. Farklı dönem katmanlarını barındıran kentler, mimari bağlamda palimpsest kavramını karşılamaktadır⁴¹. Bu kavram, kent

²⁸International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri”, çev. Zeynep Ahunbay, (2014), erişim 29 Haziran 2025, https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf.

²⁹Hatice Senem Doyduk, “Nesne Merkezli Koruma Yaklaşımına Tamamlayıcı Bir Olgu Olarak Kentsel Arkeolojik Yığılma” (Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019), 9.

³⁰Burak Belge, “Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Yönetimi: Kentsel Arkeoloji ve Planlama,” *Planlama Dergisi* 4 (2004), 48.

³¹Hayriye İsmailoğlu, “Atatürk Bulvarı Örneğinde İstanbul’daki Tarihsel Katmanlaşma ve İmar Hareketleri” (Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018), 10.

³²Ayşe Güliz Bilgin Altınöz, “Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns as a Support for Conservation Decision-Making Process; A Geographic Information Systems (GIS) Based Approach Case Study: Bergama” (Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2002).

³³Burak Belge, “Türkiye’de Çok Katmanlı Yerleşimler Üzerine Bir Değerlendirme.” *Sketch: Journal of City and Regional Planning* 5/1 (Ağustos 2023), 63, erişim 20 Nisan 2024, <https://doi.org/10.5281/zenodo.8204492>.

³⁴Nağme Ebru Aydeniz, “Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’deki Yansımaları,” *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 4/16 (Haziran 2009), 2502, erişim 1 Temmuz 2025, <https://doi.org/10.19168/jyu.44783>.

³⁵Taşçı ve Akyüz Levi, “Kent İçi Arkeolojik Alanlarda Kalıntıların Sunumuna İlişkin Yaklaşımlar Foça Örneği,” 597.

³⁶Fatma Nur Yıldırım, “Tarihsel Süreçteki Mimari Katmanlaşmanın Kent Kimliği Oluşumuna Etkileri: Stratonikeia Antik Kenti – Eskişehir Köyü” (Yüksek lisans tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, 2023), 63.

³⁷Aydın ve Yıldız, “Palimpsest Yer Olarak Konya Alâeddin Tepesi; Kentsel ve Mimari Bellek.” 1067; Can Okkalı, “Çok Katmanlı Kentlerde Kentsel Arkeolojik Alanların Modern Yapılarla Birlikte Değerlendirilmesi: Antakya Müze Otel Projesi Örneği” (Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2024), 27.

³⁸Belge, “Türkiye’de Çok Katmanlı Yerleşimler Üzerine Bir Değerlendirme,” 63.

³⁹Okkalı, “Çok Katmanlı Kentlerde Kentsel Arkeolojik Alanların Modern Yapılarla Birlikte Değerlendirilmesi: Antakya Müze Otel Projesi Örneği.” 27.

⁴⁰Kimberly Powell, “Remapping the City: Palimpsest, Place, and Identity in Art Education Research,” *Studies in Art Education* 50 (2008), 6-21.

⁴¹Âmil Faruk Gezen, “Tarihsel Süreçte Mimari Katmanlaşmanın Yerel Bir Örneği: Büyükkada” (Doktora tezi, Beykent Üniversitesi, 2021), 17.

mekânında oluşan bütüncül bellek ve organizmayı; sürekliliği olan, üst üste yeniden yazılan katmanların anlamlılık durumlarını tanımlamaktadır⁴². Palimpsest kâğıt üretiminin olmadığı dönemde papirüs bitkisinin yapraklarından üretilen parşömenlerde yazı yazmak için kullanılan bir yaprağın, maliyetli olması ve zor elde edilmesi sebebiyle gerektiğinde eski mürekkebin kazınip defalarca kullanılması uygulamasıdır⁴³. Bu yapraklarda izlerin kazınsa da tamamen silinmemesi, üzerine yeni izlerin eklenmesi çok katmanlılık, kentsel bellek ve hafızanın metaforu olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple, yerleşimlerdeki tüm katmanlaşmaların palimpsest bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir⁴⁴. Tarihî katmanlaşma ise kentsel belleğin fiziksel boyutunu tanımlayan kavramdır. Kentlerdeki çok katmanlılık ancak tarihî katmanlaşmanın açıklanmasıyla tam anlamıyla çözümlenebilir⁴⁵. Tarihî dönemlere ait kalıntılar ve yapılar, kentliye ve kente ait yaşanmışlıkları hatırlatan imgelerdir, toplumsal belleği oluşturan bu öğeler kent kimliğinin en önemli belirleyicilerinden biridir⁴⁶. Günümüz çok katmanlı yerleşimlerinde tarihî katmanlaşma, hafızadaki dönüm noktalarını ve gelişim sürecini anlamamıza yardımcı olan önemli veriler⁴⁷ sunmakta ve özgün kimlikler oluşturmaktadır⁴⁸. Bu bağlamda tarihî katmanlaşma, yapısal/fiziksel ve kültürel katmanlaşmaların tümünün birlikte değerlendirilmesini ve dinamik etkileşimlerinin ortaya konulmasını sağlamaktadır⁴⁹.

Altınöz, Anadolu'daki çok katmanlı kentlerde tüm dönemlerin ve bu dönemler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasının, çok katmanlılığın korunabilmesi için temel bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır⁵⁰. Çil ise, kentin farklı katmanlarının birbiriyle nasıl örtüştüğünü ve ilişkilerini anlamadan bu katmanlardan birine yönelik değişiklik ya da yenilik önermenin, insan anatomisini anlamadan ameliyat yapmaya benzediğini ifade etmektedir⁵¹. Gezen de tarihî katmanlardan oluşan yerleşimlerin bellek arşivleri niteliğinde olduğunu ve çok katmanlı bir yerleşimde görünen ve görünmeyen katmanların nasıl eklemlendiğinin anlaşılmasının, kentsel belleğin çözülmesi için gerekli olduğunu belirtmektedir⁵². Katmanlaşmanın tespiti ve analizi sonucu elde edilen verilerin, kentsel gelişim, koruma ve karar süreçlerine dâhil edilmesi, koruma uygulamalarının çok yönlü başarısı için zorunludur. Gelecek kuşaklara aktarma sorumluluğunu üstlendiğimiz bu tarihî katmanlar ancak güncel kentsel bağlamla bütünleştirilerek korunabilir. Geçmişin izlerini doğru şekilde aktarmak, yerleşimlerin geleceği adına sağlıklı kararlar alınmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda, kent katmanlarının ortaya konması büyük önem taşımaktadır. Farklı dönemlere ait mirasın günümüz bağlamıyla bütünleşmesi sayesinde çok katmanlı yapı korunarak geleceğe aktarılabilir. Bu katmanlar, bir yandan yerleşimlerin kültürel zenginliğini ortaya koyarken, diğer yandan "yerin ruhunu" ve kentlerin özgün kimliğini yansıtmaktadır⁵³.

Anadolu'daki çok katmanlı kentler, her biri kentsel kimliğe katkıda bulunan tarihî sürekliliğin somut yansımalarıdır. Özellikle farklı tarihî dönemlerde sürekli yerleşim yeri olarak kullanılan ve günümüzde de yerleşimin devam ettiği bu kentler, kültürel sürekliliğin en önemli göstergelerinden olduğundan korunmaları

⁴²Gülüz Küçüktaşdemir, "Mekânda Bellek, İz, Palimpsest ve Uzlaş: Yenişehir'de Kentsel İç Mekân Örneği Parklar," *İmas2017-İç Mimarlık Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri Kitabı* (Ankara: Başkent Üniversitesi, 2019), 73.

⁴³Okkalı, "Çok Katmanlı Kentlerde Kentsel Arkeolojik Alanların Modern Yapılarla Birlikte Değerlendirilmesi: Antakya Müze Otel Projesi Örneği," 28.

⁴⁴Gezen, "Tarihsel Süreçte Mimari Katmanlaşmanın Yerel Bir Örneği: Büyükkada," 17.

⁴⁵Tülay Kayış, "Çok Katmanlı Kentlerin Hafızası: Antakya Örneği" (Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2023), 14.

⁴⁶Katharyne Mitchell, "Monuments, Memorials, and the Politics of Memory," *Urban Geography* 24 (2003), 442-459.

⁴⁷Kayış, "Çok Katmanlı Kentlerin Hafızası: Antakya Örneği," 16.

⁴⁸İsmailoğlu, "Atatürk Bulvarı Örneğinde İstanbul'daki Tarihsel Katmanlaşma ve İmar Hareketleri," 10.

⁴⁹Kayış, "Çok Katmanlı Kentlerin Hafızası: Antakya Örneği," 1.

⁵⁰Altınöz, "Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi," 107-123.

⁵¹Ela Cil, "Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekân Dizim Analizinin Kuramsal ve Yöntemsel Tartışması," *Megaron* 1 (2006), 219.

⁵²Gezen, "Tarihsel Süreçte Mimari Katmanlaşmanın Yerel Bir Örneği: Büyükkada," 16.

⁵³Efe Yavaşcan, "Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği," 1.

gerekmektedir⁵⁴. Ancak Türkiye’de pek çok kent, tarihî gelişim süreçlerinin izlerini kaybederek yeniden inşa edilmektedir. Bununla birlikte, kent merkezlerinde hâlâ bu izleri barındıran yerleşimler de mevcuttur. Kamuoyunda yeterli koruma bilincinin oluşmaması⁵⁵, disiplinler arası çalışmaların yetersizliği, kentlerin kontrolsüz gelişimi⁵⁶ ile yasal, yönetsel, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı tarihî katmanlaşma giderek yok olmaktadır⁵⁷. Pek çok ülkede, tarihî ve arkeolojik alanların kent yaşamıyla bütünleştirilmesini hedefleyen uygulamalara rastlanmaktadır⁵⁸. Türkiye’de ise çok katmanlılık ve tarihî katmanlaşmaya ilişkin akademik çalışmalar⁵⁹ bulunmakla birlikte, bu katmanların günlük yaşamla bütünleştirilmesine yönelik koruma uygulamaları henüz oldukça sınırlıdır. Çok katmanlı tarihî yapıların korunması ve sahip oldukları değerlerin farkındalığının artırılarak kamuya sunulması, günümüzde önemli ve gerekli bir müdahale alanı hâline gelmiştir⁶⁰.

Türkiye’de çok katmanlı tarihî kent merkezlerindeki tarihî katmanların planlama süreçlerine ve kent yaşamına entegre edilmesi, karar vericiler, arkeologlar, şehir plancıları, mimarlar ve mülk sahipleri açısından hem bilinmeyen hem de zorlu bir süreçtir. Ancak, bu tarihî katmanların gelecek kuşaklara aktarımının doğrudan kentsel kimliğin korunmasıyla bağlantılı olduğu ve aksi takdirde kentsel kimliğin kaybedilme riskinin bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

3. Anadolu Selçuklu Dönemi Kentleri

Anadolu yapı sanatının önemli dönemlerinden biri Selçuklu Dönemi’dir⁶¹. Selçuklu Dönemi’nde Anadolu-Türk kentlerinin mekânsal altyapısının temellerinin atıldığı erken Türk yerleşimi ve kolonizasyon süreci gerçekleşmiştir⁶². Bizans’tan devralınan Selçuklu kentleri yerleşimlerdeki mevcut mimari miras üzerinde gelişme gösterirken kentlerin mekânsal kurguları yeniden yapılandırılmıştır. Diğer bir deyişle Anadolu Selçuklu kentleri, Bizans kentlerinin altyapısı ve mekânsal kurgusu üzerinde gelişmiştir. Anadolu’da, mevcut Bizans kültür ve mimarisini kendi yaşam kültürleriyle harmanlayan Selçuklular, mevcut mimari yapıları yeniden işlevlendirerek kullanmış ve Türk-İslam kültürüne ait mekânsal öğelerle yeni bir dönem inşa etmişlerdir⁶³.

⁵⁴Bilgin Altınöz, “Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns as a Support for Conservation Decision-Making Process; A Geographic Information Systems (GIS) Based Approach Case Study: Bergama,” 5

⁵⁵Olca Yürdugüzel, “Karma Sit Alanı Sınırları İçinde Fiziksel ve Sosyal Katmanlaşmanın Belgelenmesi ve Kentsel Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi İçin Bir Yöntem Araştırması: Ankara Örneği” (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2017), 14.

⁵⁶Serdar Kasap, “Koruma Sürecinde Çok Katmanlı Tokat Tarihi Yerleşiminin Mimari Mirasının Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Önerisi” (Doktora tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2022), 136.

⁵⁷Taşçı ve Akyüz Levi, “Kent İçi Arkeolojik Alanlarda Kalıntıların Sunumuna İlişkin Yaklaşımlar Foça Örneği,” 588.

⁵⁸Yürdugüzel, “Karma Sit Alanı Sınırları İçinde Fiziksel ve Sosyal Katmanlaşmanın Belgelenmesi ve Kentsel Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi İçin Bir Yöntem Araştırması: Ankara Örneği,” 15.

⁵⁹Burcu Taşçı, “Çok Katmanlı Yerleşimlerin Koruma Sorunlarının Foça Örneği Üzerinden İrdelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2015); Nağme Ebru Karabağ, “Kent Arkeolojisi Metoduyla Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihî Sürekliliğin Çözümünerek Korunması (İzmir Örneği)” (Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008); Leyla Etyemez, “Assessing The Integration Of Historical Stratification With The Current Context In Multi-Layered Towns. Case Study: Amasya” (Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2011); Bilgin Altınöz, “Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns as a Support for Conservation Decision-Making Process; A Geographic Information Systems (GIS) Based Approach Case Study: Bergama”; Ayşe Güliz Bilgin, “Urban Archaeology: As The Basis For The Studies On The Future of The Town Case Study: Bergama” (Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1996); Burak Belge, “Urban Archaeological Issues And Resources in İzmir Historic City Centre: An Exploratory Case Study” (Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005); Açılyan Alpan, “Integration of Urban Archaeological Resources to Everyday Life in The Historic City Centers Tarragona, Verona and Tarsus” (Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005); Seda Çalışır Hovardaoğlu, “Tarihî Süreklilikte Kentsel Katmanlaşmanın Belgelenmesi Bağlamında Kayseri Kent Merkezi” (Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2009); Aydeniz, “Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’deki Yansımaları,” 2501-2524; Belge, “Çok Katmanlı Tarihî Kent Merkezlerinin Yönetimi: Kentsel Arkeoloji ve Planlama,” 48; Gizem Tunç, “Çok Katmanlı Kentlerde Arkeolojik Alanların Yakın Çevresinde Yaşayanların Arkeolojik Varlıklar Üzerine Değerlendirmeleri: İzmir Örneği” (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019); Kayış, “Çok Katmanlı Kentlerin Hafızası: Antakya Örneği”; Mert Nezih Rifaioğlu, “Geleneksel Antakya Konutunda Katmanlaşma İzlerinin Değerlendirilmesi,” *TÜBA-KED* 17 (2018), 161-175.

⁶⁰Kasap, “Koruma Sürecinde Çok Katmanlı Tokat Tarihi Yerleşiminin Mimari Mirasının Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Önerisi,” 2022, 136.

⁶¹Zafer Bayburtoğlu, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni,” *Vakıflar Dergisi* 825 (1978), 1.

⁶²Koray Özcan, “Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Öğeleri,” *Bilgi* 55 (2010), 1.

⁶³Özcan, “Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Öğeleri,” 194-196.

Özcan, Selçuklu Dönemi'nde kentlerin mekânsal biçimlenmesinde savunma ögeleri (askerî-stratejik yapılar: ahmedek, iç kale), siyasal ve yönetsel ögeler (saraylar, devlethane), ekonomik yapılar (imalathaneler, pazarlar, çarşılar) ve dinî ögelerin (cuma camisi, ulu camii) belirleyici olduğunu belirtmektedir⁶⁴. Ayrıca Özcan'a göre, bu temel omurga üzerine inşa edilen hamam, cami, medrese veya cami-dârü's-şifa kompozisyonlarını içeren erken dönem külliyesi niteliğindeki sosyal ve kültürel hizmet birimleri ile zaviye ve tekkeler gibi dinî ve askerî işlevli kolonizasyon yapıları, sur dışındaki mekânsal gelişmeleri yönlendiren ikincil gelişme odaklarını oluşturmaktadır⁶⁵ (Tablo 1).

Tablo 1: Anadolu Selçuklu Kentinin Mekânsal Biçimlenmeyi Oluşturan Ögeleri ve Yapı Türleri

Mekânsal Biçimlenmeyi Oluşturan Ögeler	Yapı Türleri
Savunma ögeleri askeri- stratejik	İç kale, ahmedek
Siyasal ve yönetsel ögeler	Saray, devlethane,
Ekonomik ögeler	İmalathane, çarşı, pazar
Dinî ögeler	Cuma camisi-ulu camii
Sosyal ve kültürel hizmet ögeleri (külliye)	Medrese, darüşşifa
Kolonizasyon ögeleri (sur dışı gelişim)	Zaviye, tekke

Kaynak: K. Özcan, "Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Ögeleri," 193-220.

11. yüzyıla kadar fetih geleneğine bağlı olarak hareket eden Türkler, yeni kentler kurmanın yanı sıra mevcut yerleşimlerde veya bunların yakın çevresinde de iskân faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu tercih, söz konusu kentlerin binlerce yıllık tarihî birikime sahip olmaları ve yerleşim için elverişli alanlarda kurulmalarıyla ilişkilidir. Bu sebeple, çoğu durumda yeni kentler inşa etmek yerine mevcut yerleşimlerin imarı ve geliştirilmesi tercih edilmiştir⁶⁶. Anadolu'daki Bizans kentlerinde fetih sonrasında kentsel mekânsal düzen büyük oranda değiştirilmemiş; yalnızca fethi simgeleyen "Fethiye" ya da "Fetih" adı verilen yeni ibadet yapıları eklenmiş veya bazı kilise ve şapeller camiye çevrilmiştir⁶⁷. Özcan'a göre, Bizans yerleşimlerinin mekânsal kurgusunun Türkler tarafından dönüştürülerek Selçuklu-Müslüman kentlerine dönüşmesi esasen 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mümkün olmuştur. Bu dönüşüm, Selçuklu Devleti'nin kurumsallaşması ve merkezî otoritenin güçlenmesiyle birlikte siyasal ve yönetsel bir istikrarın sağlanmasıyla gerçekleşmiştir⁶⁸. Fethe-dilen bölgelerde ilk olarak mevcut ibadet yapıları dönüştürülmüş, kent surları onarılmış ve yenilenmiştir. Böylece mevcut yerleşimler ele geçirilerek Türk-İslam kültürüne uygun biçimde yeniden düzenlenmiştir⁶⁹.

Selçuklu Dönemi kentleri üzerine mekânsal kurgu modelleri ileri sürülmüştür. Anadolu Türk kenti fiziksel yapısına göre ilk olarak M. H. Yinanç tarafından üç gruba ayrılmıştır⁷⁰. Yinanç'ın sınıflamasında ilk grubu Türklerin ele geçirdikleri eski kentlerde yerleştikleri ve büyük değişimlere yol açmadıkları yerleşimler; ikinci grubu tahrip olmuş kentlerin yakın çevresine ya da bu kentlerin üzerine yapılan yerleşmeler; üçüncü grubu

⁶⁴Özcan, "Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Ögeleri," 193-220.

⁶⁵Özcan, "Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Ögeleri," 206.

⁶⁶Claude, Cahen, *Türkiye'nin Doğusu: Anadolu Selçuklu Devleti (11.-14. Yüzyıl)*. çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2022), 112-114; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi," *Erdem* 8 (1996), 9.

⁶⁷Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler," *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (2014), 68; Koray Özcan, "Kültürler Arası Etkileşim Sürecinin Anadolu'daki Mekânsal Ortaklığı Anadolu Selçuklu Kenti," *Sivil Toplum: Düşünce & Araştırma Dergisi* 5 (2007), 135-153.

⁶⁸Özcan, "Kültürler Arası Etkileşim Sürecinin Anadolu'daki Mekânsal Ortaklığı Anadolu Selçuklu Kenti," 135-153.

⁶⁹Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008); Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı," *Belleten* XI/42 (1947), 197-221; Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri," *Belleten* XII/45 (1948), 17-89.

⁷⁰Murat Boz, "XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu Kentleri ve Kentliler" (Yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi, 2014), 31.

ise tamamen Türkler tarafından kurulan yeni yerleşimler oluşturmaktadır⁷¹. Tanyeli ise Selçuklu kentlerini, kapalı kent, açık kent ve uc kenti gibi yerleşim tipolojilerine göre gruplamıştır⁷². Kapalı kent modelinde yerleşimin tamamına yakını sur içinde gelişme göstermektedir. Sur içinde bir iç kale ve sur ile bitişik ahmedek⁷³ yer almaktadır. İç kale yönetsel ve askerî işleve sahiptir. Ticaret alanının sur kapılarına yakın bölgede konumlandırıldığı ve kent yerleşiminde yapıların dağılımı bakımından herhangi bir bölgede yoğunlaşma görülmediği aktarılmaktadır⁷⁴. Açık kent modelinde yerleşimi tamamen çevreleyen bir sur görülmemekte olup kale ve bazı bölümleri saran surlar vardır. Kent surlara bağlı kalmayarak büyümekte ve daha geniş alanlara yayılmaktadır. Ticari faaliyetler sur içinde kalmayıp sur dışında gelişme göstermektedir. Uc kenti modeli ise göçbelerin yoğunlaştığı, Bizans'tan alınan eski yerleşim ve eski yerleşimden kopuk olarak yeni kurdukları yerleşimden oluşan kentlerdir. Eski kent ve ticari faaliyetler sur içinde kalmaktadır⁷⁵. Tanyeli bu yerleşimlerin tek bir kent gibi görülse bile iki ayrı odağı bulunduğunu ve yerleşimin iki farklı etnik gruba hizmet ettiğini bildirmektedir⁷⁶.

Özcan, Tanyeli tarafından dile getirilen Selçuklu kentlerinin mekânsal yapısının “açık kent,” “kapalı kent” ve “uç kent” gibi genellemelerle açıklanmasının yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Selçuklu kentlerinin mekânsal kurgusunu şekillendiren temel unsurlar, askerî, siyasal, yönetsel ve ekonomik koşulların belirlediği işlevsel farklılıklardır. Özcan, Selçuklu kent modellerini, “Orta Asya Türk ve İran Türk-İslam yerleşik/yarı yerleşik yaşam kültürü kökeninden gelen Selçukluların, XII-XIII. yüzyıllarda Anadolu coğrafyasında devraldıkları Hristiyan-Bizans kent kültürü mirası üzerine, Anadolu'nun kendine özgü coğrafi koşullarında kurguladıkları, Türk-İslam yönü hâkim özgün kentsel mekân organizasyonları”⁷⁷ olarak tanımlamaktadır. Özcan, Selçuklu Dönemi'nde Anadolu kentlerini aşağıdaki üç ayrı modelde sınıflandırmıştır⁷⁸:

- Kale kent modeli: A tipi kale kent modeli, B tipi kale kent modeli
- Açık kent modeli: A tipi açık kent modeli, B tipi açık kent modeli (çok odaklı gelişme modeli)
- Dış odaklı büyüme kent modeli

Selçuklu yönetiminde ülke toprakları *melik* adı verilen hanedan üyeleri arasında özerk yönetim bölgelerine ayrılmıştır. Melikler kendi yönetim bölgesinde, devlet işlerini yürüttüğü ve ikamet ettiği saraylar veya devlethaneler yaptırarak devlet teşkilatını kurmuşlardır. Büyük kentlerde mutlaka saray yapılarının olduğu ve bu sarayların kente hâkim bir noktada konumlandırıldıkları bilinmektedir⁷⁹. Konya, Kayseri, Malatya, Sivas, Amasya, Tokat, Niğde, Ankara, Erzincan, Erzurum, Uluborlu, Elbistan, Niksar kentlerinde, her melikin kendi yönetim faaliyetlerini yürütmek ve ikamet etmek için farklı işlevlerle şekillenmiş saltanat sarayları yaptırdığı düşünülmektedir⁸⁰. Konya, Aksaray, Niğde ya da Kırşehir gibi Selçuklu kentlerinin mekânsal kuru-

⁷¹Osman Eravşar, “Orta Çağ Anadolu Kentleri,” *Türkler Ansiklopedisi*, c. 7 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 341; Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci* (11.-15. Yüzyıl) (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınevi, 1987), 39.

⁷²Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci* (11.-15. Yüzyıl), 39-96.

⁷³“İç kale”, “hisarın iç kısmı” veya kale içinde, daha korunaklı ve yüksek konumda yer alan ana savunma bölgesi anlamında kullanılmaktadır. Yani bir kalenin en sağlam, en korunaklı bölümü veya iç kalesidir. Semavi Eyice, “Kale,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 24 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 234-242.

⁷⁴Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci* (11.-15. Yüzyıl), 41, 42, 65, 69.

⁷⁵Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci* (11.-15. Yüzyıl), 66, 69.

⁷⁶Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci* (11.-15. Yüzyıl), 67-69.

⁷⁷Özcan, “Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i,” 169-170.

⁷⁸Özcan, “Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i,” 171-173.

⁷⁹Eravşar, “Ortaçağ Anadolu Kentleri,” 333-343. Özcan, “Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i,” 161-184.

⁸⁰Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri,” *Belleten* 59 (Nisan 1995), 55-74, <https://doi.org/10.37879/belleten.1995.55>; Özcan, “Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i,” 161-184.

luşlarında ulu cami ya da saray gibi temel mekânsal kurumlar devralınan Bizans kentlerinde var olan höyük üzerinde konumlandırılmıştır⁸¹.

Kuban'a göre Selçuklu Dönemi'ndeki Anadolu kentlerini oluşturan toplum, doğudan gelen Türkler, farklı dine mensup tüccarlar, zanaatkârlar, fakihler, şeyhler, hocalar, İslam'ı kabul eden yerliler, dünyanın farklı yerlerinden gelmiş köleler, Gürcü, Ermeni, Avrupalı paralı askerler ve Türkmenlerdir⁸². Anadolu-Türk kentlerinde mahallelerin sadece fiziksel varlıklar değil, toplumsal bir örgütlenme kademesi olduğu bilinmektedir⁸³. Anadolu kentlerinde camiler, mescitler, medreseler ve zaviyeler etrafında zamanla Türklerin yaşadıkları mahalleler kurulmuştur. Kentlerin çekirdeğini oluşturan mahalleler, ibadet yapıları etrafında gelişmiştir. Müslüman Türkler ve Müslüman olmayan yerli halk farklı mahallelerde yaşayabildiği gibi aynı mahallede de yaşayabilmekteydiler⁸⁴. Kuban'a göre Selçuklular Dönemi'nde mahallelerin kuruluşunda tekke ve zaviyeler de etkili olmuştur⁸⁵. Bu yapılar fethedilen topraklara yerleştirilen tarikatlara mensup derviş ve müritlerinin yaşadığı, yolcuların misafir edildiği, kırsal yerleşimlerde köylerin, kentlerde ise mahallelerin kurulmasında etkin kolonizasyonlardır⁸⁶. Mahalleler isimlerini idareci, esnaf veya tarikat üyesi olan kuruculardan almıştır⁸⁷. Akşit, Selçuklu mahalle oluşumlarının Osmanlı Dönemi'ndeki mahallelerden daha geniş olduğunu, dinî ve etnik değişikliklere göre bölündüğünü belirtmektedir⁸⁸. Selçuklu kentlerinde dinî mekânların sur dışına taşmasıyla bunların etrafında yeni mahallelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur⁸⁹.

Kuban, Selçuklular döneminde kentlerin gelişimini sağlayan temel unsurların mecburî iskân, vergi muafiyetleri ve vakıf tesisleri olduğunu belirtmektedir⁹⁰. Fethedilen kentlere, sultan tarafından bir emir veya vali atanmakta, ayrıca kentin idari ve sosyal düzenini sağlamak üzere kadı, kâtip, müezzin ve imam görevlendirilmekteydi. Fethin ardından askerlerin yanı sıra halk, tüccarlar, başka bölgelerden getirilen nüfus grupları ve özellikle dervişler yeni kurulan bu kentlere yerleştirilmekteydi⁹¹. Akşit, mahallenin yönetiminde halk tarafından seçildiği anlaşılan iğdişlerin yanı sıra devlet tarafından atanan imamların ve şeyhlerin de söh sahibi olduğunu ifade etmektedir. Mahallelerde ise en az bir mescit, çeşitli dükkânlar ve fırın bulunmakta; böylece halk, temel ihtiyaçlarını çarşıya gitmeksizin kendi mahallesinden karşılayabilmekteydi⁹².

Akşit'in aktarımına göre, Selçuklu döneminde kentlerde üç farklı gruba ait zaviye ve tekkeler bulunmaktadır. Bu gruplardan ilki Ahiler, ikincisi ise Mevlevilerdir⁹³. Sultan Veled ve Arif Çelebi, Mevlânâ'nın fikirlerini esas alarak birçok kentte Mevlevihaneler kurmuşlardır. Ahi teşkilatının üyesi olan esnaf ve sanatkârlar, bir ahinin liderliğinde örgütlenmiş ve Ahiler aynı zamanda yerleşme sürecini göçebeliliğe karşı koruyan bir

⁸¹Özcan, "Kültürler Arası Etkileşim Sürecinin Anadolu'daki Mekânsal Ortaklığı Anadolu Selçuklu Kenti," 135-153.

⁸²Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, 2008, 35.

⁸³Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, 39-96.

⁸⁴Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, 2008. Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı," 197-221. Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri," 17-89.

⁸⁵Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler," *Vakıflar Dergisi* VII (1968), 60.

⁸⁶Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel tarih açısından bir deneme)," *Vakıflar Dergisi* XII (1978), 247-254. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler," *Vakıflar Dergisi* II (1942), 279-386.

⁸⁷Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler," 67-68.

⁸⁸Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler," 67-68.

⁸⁹Tülay Metin, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Türk İskânına Dair Bir İnceleme: Malatya Örneği," *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (2013), 150.

⁹⁰Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler," 64.

⁹¹Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler," 59; Eravşar, "Ortaçağ Anadolu Kentleri," 335.

⁹²Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler," 67-68.

⁹³Ahmet Akşit, "Niğde Şehriyle İlgili Tarihi Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi," *Türklük Bilimi Araştırmaları* (2009), 25.

unsur işlevi görmüşlerdir⁹⁴. Özcan, Ahilerin Anadolu'nun Türk-İslâm kolonizasyon sürecinde Selçuklu kent sistemine etkilerini şu şekilde ifade etmektedir: "Ahiler, kentsel alanlarda zaviye, cami veya mescit gibi Türk-İslâm yapı faaliyetlerine katılarak, kentlerde Türk iskânını teşvik etmişlerdir. Bu süreçte, Ahi Celâl (Akşehir), Ahi Osman (Karaman), Ahi Evran (Kırşehir), Ahi Paşa (Niğde), Ahi Musa (Harput) ve Ahi İzzeddin (Kütahya) gibi yeni mahallelerin kurulması, Ahilerin kentlerdeki sosyal ve mekânsal yapıya yaptıkları katkıların somut örnekleridir".⁹⁵ Üçüncü grup ise, ilim ve din adamları, yani müftü, müderris, imam ve kadı gibi resmî görevliler ile zaviye ve tekke şeyhlerinden oluşmaktadır⁹⁶.

4. Niğde'de Selçuklu Dönemi Katmanının Çözümlemesi

Tarihî dönemlerde su kaynağı, verimli toprak ve güvenlik yerleşim seçiminde önemli kriterlerdir. Bu kriter Niğde için de geçerli olup ilk yerleşim için güvenlik imkânı sağlayan ve doğusunda su kaynağının (Karasu) yer aldığı Alâeddin Tepesi seçilmiştir (**Görsel 8, Görsel 9**). Niğde'de, devralınan Bizans yerleşiminin mevcut höyük üzerinde konumlandığı görülmektedir; bu durum, bölgedeki diğer birçok kentte de benzer şekilde gözlemlenmektedir⁹⁷. Kentin Selçuklu Dönemi'ne kadar olan tarihî gelişiminde Geç Hitit, Frig, Roma ve Bizans Dönemleri yer almaktadır. Kent merkezinin ise çok katmanlı yapısını Geç Hitit, Frig, Roma, Bizans, Selçuklu, İlhanlı, Eretna Beyliği, Karamanoğlu Beyliği, Osmanlı, Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri'ne ait izler oluşturmaktadır. Geç Hitit, Frig, Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait yer üstünde bir eser günümüze ulaşmamıştır. Selçuklu Dönemi'ne ilişkin tarihî katmanlaşma araştırmaları, Niğde'nin tarihindeki en büyük gelişme ve ilerlemenin bu dönemde yaşandığını ve kentin önemli bir merkez hâline geldiğini göstermektedir⁹⁸. Selçuklu Dönemi, kentte yer üstünde günümüze ulaşan ve varlığını devam ettirebilen en eski tarihî katmanı tanımlamaktadır. Tepenin çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında Roma, Bizans, Selçuk ve nadir olarak Frig Dönemi'ne ait seramik parçaları tepenin batı tarafında ele geçtiğinden sondaj çukurları tepenin batı kısmına açılmıştır. Araştırma raporlarından alınan verilere göre, beş adet çukurun açıldığı bu çalışmanın sonucunda arkeolojiyi aydınlatacak mimari ize rastlanmadığı belirtilmiştir. İlk üç sondajda seramik parçaları, temel taşları ve kaya parçalarına, dördüncü alanda 60 cm derinlikte bir hamam kalıntısına rastlanılmıştır. Dönemi belirtilmeyen hamam iki metrede ana kayaya oturmaktadır⁹⁹. Eryaman bu hamamın Alâeddin Camii ile birlikte yapılmış olabileceğini belirtmektedir¹⁰⁰. Bu alanda Frig Dönemi seramiğine ve eski temel taşlarına rastlanılmıştır. Beş numaralı sondajda da yine hamam kalıntısı ve Frig Dönemi seramiği gözlenmiştir. Bu verilerden elde edilen bilgiler katman haritası paftası üzerine aktarılmıştır (**Görsel 8, Görsel 9**). Raporda tepenin merkez kısımlarına doğru kazı çalışmaları yapılması ile tepenin geçmişi hususunda daha ayrıntılı bilgilerin elde edileceği belirtilmiştir¹⁰¹.

⁹⁴Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler," 61; Eravşar, "Ortaçağ Anadolu Kentleri," 335.

⁹⁵Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme," *METU JFA* 23 (2006), 42.

⁹⁶Ahmet Akşit, "Niğde Şehriyle İlgili Tarihi Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi," *Türklük Bilimi Araştırmaları* (2009), 21-28.

⁹⁷Özcan, "Kültürler Arası Etkileşim Sürecinin Anadolu'daki Mekânsal Ortaklığı Anadolu Selçuklu Kenti," 135-153.

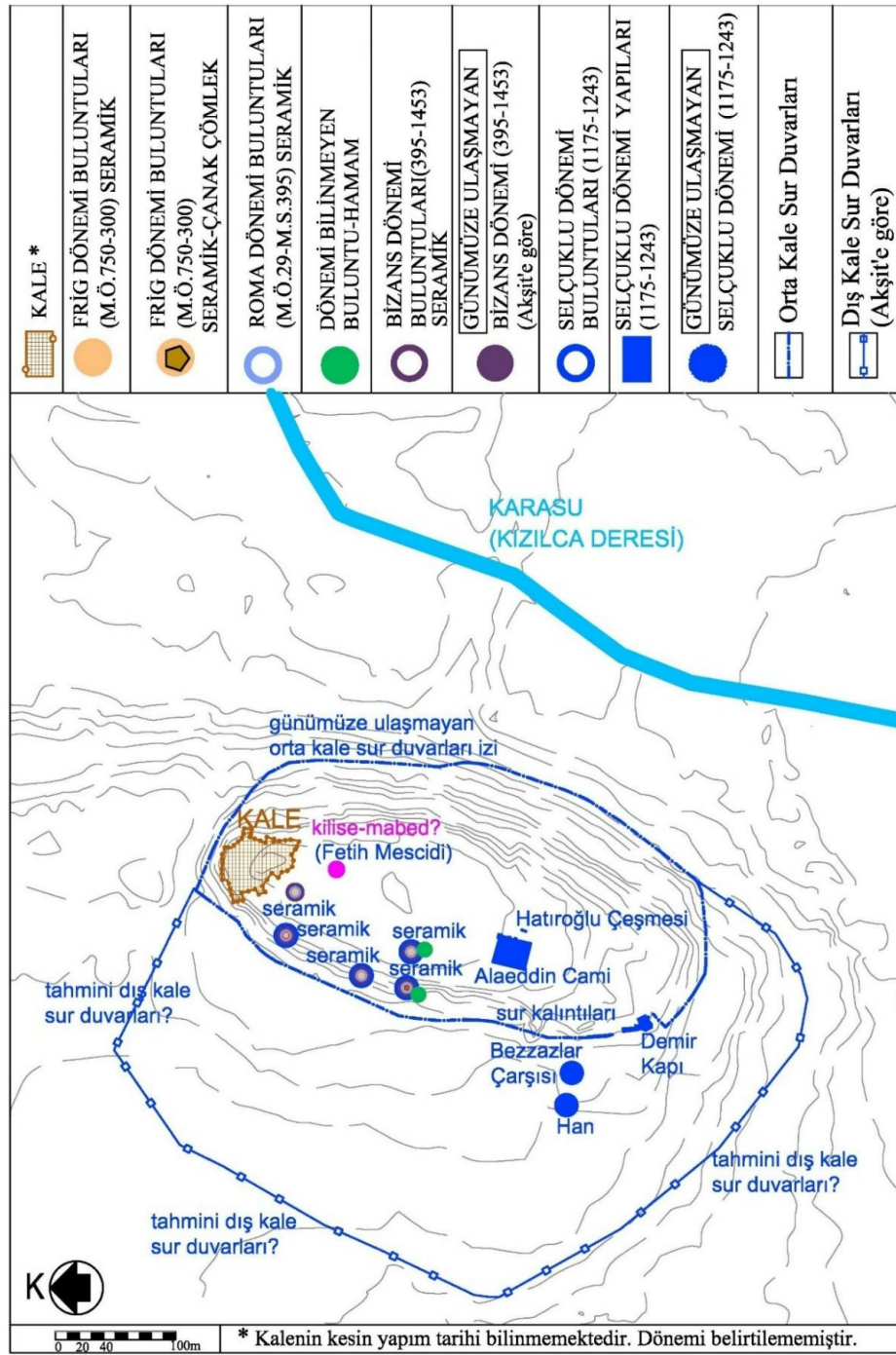
⁹⁸Efe Yavaşcan, "Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği," 116-125, 218.

⁹⁹Kadir Erdil ve Mahmut Akok "Niğde Alâeddin Tepe Sondajları Hakkında Ön Rapor," (1962).

¹⁰⁰Eryaman, "Niğde Alâeddin Tepesine Dair," 122-129.

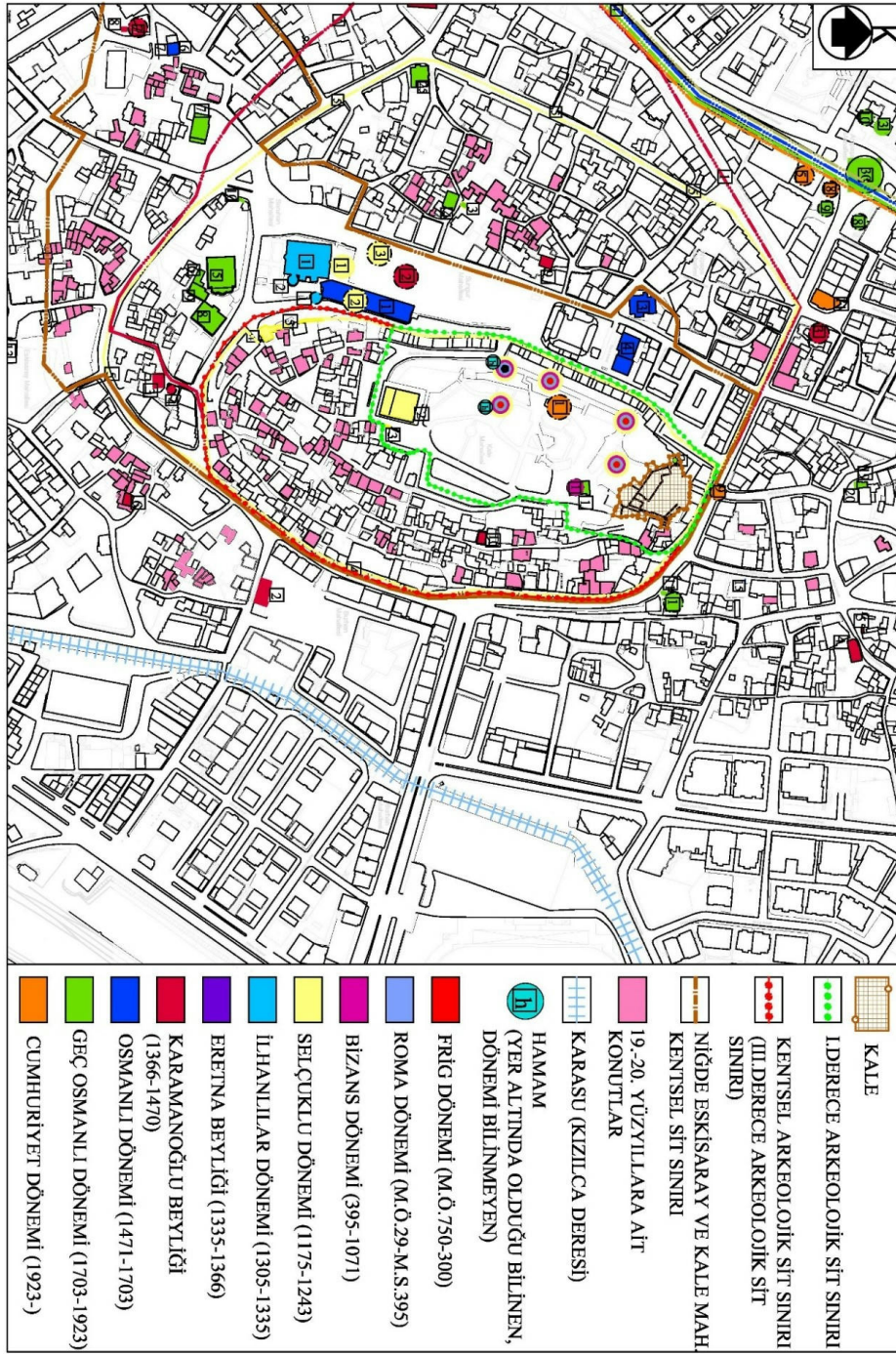
¹⁰¹Erdil ve Akok, "Niğde Alâeddin Tepe Sondajları Hakkında Ön Raporu."

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2019

Görsel 8: Selçuklu Dönemi'nde Niğde'yi Gösteren Katman Haritası

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2019

Görsel 9: Niğde Tarihi kent merkezi ve çevresi, katmanların çakıştırılması¹⁰²

Selçuklu Dönemi'nden günümüze ulaşan Hatıroğlu Çeşmesi ve Alâeddin Camii, sur içinde yer almaktadır. Kentin bilinen en eski çeşmesi olan Hatıroğlu Çeşmesi'nin (**Görsel 8, Görsel 10**) hemen yakınında, kayaya oyulmuş oldukça derin bir Selçuklu su kuyusunun bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu dönemde şehrin çevresi bağ ve bahçelerle kuşatılmıştır¹⁰³.

¹⁰²Bu haritanın detaylı hâli ve ayrıntılı yapı isimleri için bk. Efe Yavaşcan, "Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihi Kent Merkezi Örneği," 276.

¹⁰³Ahmet, Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı," *Niğde Tarihi Üzerine* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 25-32.

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2019

Görsel 10: Hatıroğlu Çeşmesi ve çevresinde günümüze ulaşan sütun kalıntıları

Bizans hâkimiyetinde bulunan ve mekânsal kurgusunda köklü değişikliklere uğramayan Anadolu kentlerinin durumu Niğde’de de gözlemlenmektedir. Niğde’ye Türklerin akınları, Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde gerçekleşmiştir. Danişment Gazi ve oğlu Emir Gazi tarafından 1150 yılında Türk topraklarına katılan Niğde, Anadolu Selçuklu Devleti’nin başkenti Konya’ya bağlanmıştır¹⁰⁴. Selçuklu kentleri, kenti kuşatan surlar ve bir iç kaleden oluşmaktadır¹⁰⁵. Niğde kentinde de Alâeddin Tepesi’nin üst bölgesi devamlı surlarla çevrilidir; bu surlar, tepenin çevresini kuşatarak kentin savunmasında önemli bir rol oynamıştır¹⁰⁶. Bu dönemde kentin kuzeyinde bir iç kalenin bulunduğu ve bu bölgenin güneye doğru genişleyen dış kale surlarıyla kuşatıldığı bilinmektedir¹⁰⁷. Günümüze tepenin batı tarafında sur kalıntıları ve kapı ulaşmıştır. Tarihî dönemlere tanıklık eden Alâeddin Tepesi’nde günümüze ulaşan en eski yapı, Niğde Kalesi’dir (**Görsel 11**). Şehrin çekirdeğini oluşturan tepenin ve kalenin ilk kuruluşu hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Oflaz, buradaki ilk yerleşmenin Hitit Dönemi’ne kadar uzandığını ve Hitit belgelerinde geçen Naghita’nın bu yer olabileceğini ifade etmektedir¹⁰⁸. Araştırmacılar kalenin tarihlendirilmesinde görüş birliği içinde değildir. Bazıları kalenin şeklinin bilinmediğini vurgulayarak tepenin Hitit Dönemi’ne ait bir kale barındırdığını kabul etmektedir. Çoğu kaynak, kalenin Selçuklular şehre gelmeden önce var olduğunu belirtmektedir. Coşkun’a göre kale, MÖ 12. yüzyılda Hitit Kralı Sarıuannas’ın hâkimiyetindedir¹⁰⁹. Halil Etem, Hititlere ait iki kale kitabesinden birinin İstanbul’a, diğerinin ise İngiltere’ye götürüldüğünü, kalede hiyeroglif ve Yunanca kitabeler bulunduğunu ve bu sebeple Niğde Kalesi’nin altında eski medeniyetlere ait eserlerin yer aldığını ifade etmektedir¹¹⁰. Özkarıcı da kalenin ilk kuruluşunun muhtemelen MÖ 13. yüzyılda Hititler zamanında gerçekleştiğini belirtmektedir¹¹¹. Albert Gabriel, kalenin tarihini mevcut belge ve bilgilere dayanarak netleştirmenin

¹⁰⁴ İlhan Gedik, *Niğde 1997 İl Yıllığı* (Ankara: Önder Matbaa, 1997), 9-10.

¹⁰⁵ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, 21.

¹⁰⁶ Adil Özme, Filiz Kocaeli ve O. Murat Süslü, *Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde* (Niğde: Niğde İl Özel İdaresi, Niğde, 2011), 56.

¹⁰⁷ Mustafa Oflaz, “Niğde,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 92-95. Mehmet Özkarıcı, “Niğde,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 95-98.

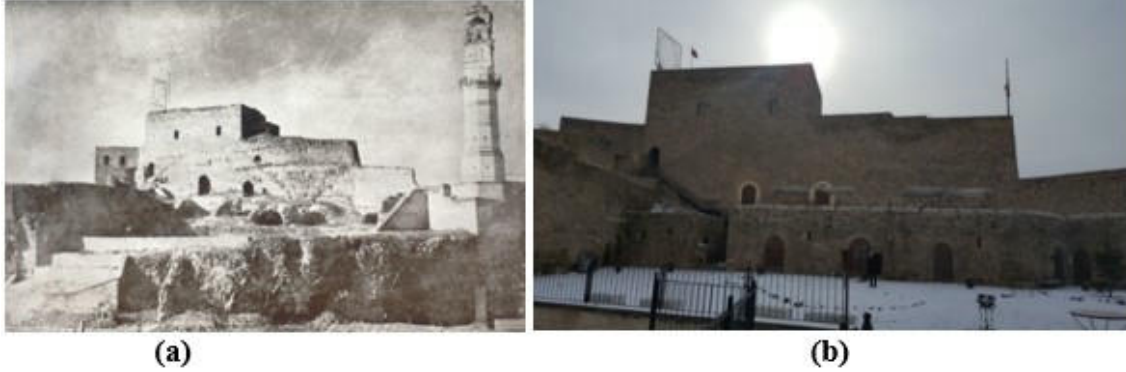
¹⁰⁸ Mustafa Oflaz, “Niğde,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 92-95.

¹⁰⁹ Robert Habelt, “Inchriften Griechischer Städte aus Kleinasien: Tyana” (Almanya: Habelt Verlag, 2000), 11-12.

¹¹⁰ Halil Etem, *Niğde Kılavuzu* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar Korumu Kurulu Yayını ve Devlet Basımevi, 1936), 2-7.

¹¹¹ Özkarıcı, “Niğde,” 95-98.

zor olduğunu ancak Alâeddin Keykubat (1220-1237) tarafından yaptırılmış olabileceğini öne sürmüştür¹¹². Bu sınırlı veriler ışığında, Niğde kent merkezindeki kalenin özgün şekli tam olarak bilinmemekle birlikte, burada bir kalenin varlığı tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır¹¹³ (**Görsel 8, Görsel 11**). Topal'ın çalışmasına göre, Kadı Ahmed'in ifadesiyle, Bizans-İslam mücadelesi sonucunda önemini yitiren ve harabe hâline gelen Tyana'nın¹¹⁴ yerini zamanla Niğde almıştır. Şehrin ilk burçları ise, 1196 yılında II. Rukneddin Süleyman Şah'ın yönetiminde, Mimar Kadı Mahfuz Niksari tarafından inşa edilmiştir.¹¹⁵ 733'de [1333] tamamlanan Kadı Ahmed'e ait *El-Veledü's-şefik*¹¹⁶ adlı eserde kentin "dârü'l-pehlivâniye" ünvanını taşıdığı belirtilmektedir. Pehlivanlar diyarı anlamına gelen bu ünvan, Akmedrese Vakfiyesi'nde de geçmektedir¹¹⁷.

Kaynak: a. (*Eskimeyen Niğde*, 5), b. (E. Efe Yavaşcan, 2019)
Görsel 11: (a) Niğde Kalesi Kuzey sur duvarları, (b) 2019 yılında kalenin durumu

Araştırmacılara göre, Niğde Kalesi'ne ait surlar hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri, kentte üçüncü bir sur duvarının varlığına ilişkindir. Bizans Dönemi'nden devralınan ve kent içinde gelişimini sürdüren Alâeddin Tepesi'ndeki kale, iç kale, hisar-ana kule (ahmedek) ve dış surlardan oluşmaktadır. Günümüzde söz konusu alanda, doğuda bir sur parçası, batıda kale girişindeki sur kalıntısı ve kuzeyde ana kule ayakta kalabilmiştir (**Görsel 8, Görsel 9**). Doğudaki sur duvarlarına dair Halil Etem, surların enkazında temel izleri gördüğünü belirtmiş, Albert Gabriel ise bu kısımdaki surların konuta dönüştürülen iki burcunun temellerinden söz etmiştir¹¹⁸. İngiliz seyyah John Macdonald Kinneir¹¹⁹, Anadolu gezisi sırasında 1813'te Niğde'ye gelmiş ve surların bir bölümünün sağlam olduğunu, ayrıca sokaklarda mermer sütunlar bulunduğunu kaydetmiştir¹²⁰. Üçüncü bir sur duvarının varlığına dair Halil Etem, Bedesten, Sungur Bey Camii ve Ak Medrese gibi önemli yapıların bulunduğu şehrin bu dönemde sursuz olamayacağını ifade ederek üçüncü surun kenti batı tarafından çevrelediğini belirtmektedir¹²¹. Arkeolog William Mitchell Ramsay¹²² de kentin kuzeyinde gösterişli bir kalenin yer aldığını, tepenin alt kısımlarında ise vaktiyle toprak tabyalarla kuşatılmış

¹¹²Adil Özme, Filiz Kocaeli ve O. Murat Süslü, *Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde*, 58.

¹¹³Kalenin inşa tarihiyle ilgili farklı görüşler bulunduğundan, katman haritasında yapım dönemi belirtilmemiş ve yapı, diğerlerinden farklı bir renk ile gösterilmiştir. Mevcut araştırmalara göre, kalenin kesin yapım yılı tespit edilememektedir.

¹¹⁴Tyana, günümüzde Niğde ilinin Bor ilçesine bağlı Kemerhisar beldesinde yer alan antik bir kenttir. Roma döneminde önemli bir yerleşim merkezi olan Tyana, su kemerleri gibi yapılarla bilinir ve tarih boyunca stratejik bir konuma sahip olmuştur.

¹¹⁵Nevzat Topal, 15. *Yüzyılda Niğde* (Ankara: Kömen Yayınları, 2018), 23.

¹¹⁶Detaylı bilgi için bk. Ali Ertuğrul, *Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-şefik Ve'l-Hâfidü'l Halîk'i- Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), 1.

¹¹⁷Akşit, "Niğde Şehriyle İlgili Tarihî Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi," 21-28.

¹¹⁸Gabriel, *Niğde Türk Anıtları*, 23-24; Etem, *Niğde Kılavuzu*, 2-7.

¹¹⁹John Macdonald Kinneir gözlem ve incelemeleri için bk. John Macdonald Kinneir, *Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the Years 1813 and 1814: With Remarks on the Marches of Alexander, and Retreat of the Ten Thousand* (New York: Adamant Media Corporation, 2002).

¹²⁰Adil Özme, Filiz Kocaeli ve O. Murat Süslü, *Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde*, 25-26.

¹²¹Etem, *Niğde Kılavuzu*, 2-7.

¹²²Detaylı bilgi için bk. William Mitchell Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1960).

kent altının¹²³ bulunduğunu ifade etmiştir¹²⁴. Avram Galanti, kentin Tepeviran Mahallesi yönündeki batı bölümünün toprak tabyayla çevrelendiğini belirtmektedir¹²⁵. Albert Gabriel ise üç surun yönlerinin ve bağlantılarının kesin olarak tespit edilmesinin zor olduğunu vurgulayarak, ana kule duvarlarının belki de bu üç sur arasında sayılabileceğini ifade etmektedir¹²⁶. Halit Çal, Avram Galanti'nin bu bilgisinden hareketle, zamanla dış surların harap olduğunu, bölgede yaşanan karışıklıklar ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle yıkılan surların yerine toprak tabyalar inşa edildiğini belirtmektedir. Ayrıca, ikinci derece savunma niteliği taşıyan bu toprak tabyaların, Kâtip Çelebi'nin Niğde'yi gördüğü zamandan sonra yapıldığını ileri sürmektedir¹²⁷.

Osmanlı Dönemi'nin ünlü gezgini ve tarihçisi Kâtip Çelebi (1609-1657), Niğde'yi "Bir kasaba ve çok sert taşlardan yapılmış üç surla çevrilmiş bir kale" olarak tanımlamaktadır¹²⁸. 1327 yılından önce Anadolu'yu gezen coğrafyacı Ebubekir Behram-ı Dimeşki ise Niğde için "Şehri tamamen kuşatan sağlam taştan üç kat hisar vardır" ifadesini kullanmıştır¹²⁹. Ayrıca Kâtip Çelebi, Alâeddin Camii ile Sungur Bey Camii'nin de sur içerisinde yer aldığını belirtmektedir¹³⁰. Kâtip Çelebi, Halil Etem, Nazmi Sevgen, Halit Çal ve Ahmet Akşit gibi araştırmacılar, Niğde'de üçüncü bir sur duvarının bulunduğu görüşünü paylaşmakta ancak surların sınırları konusunda farklı yorumlar getirmektedir. Örneğin Akşit, 1600 yılında inşa edilen Dışarı Camii'nin surların batıdaki sınırı hakkında önemli ipucu verdiğini ifade etmektedir¹³¹. Selçuklu kentlerinde surlar esas alınarak yerleşim, "içeri şehir" ve "dışarı şehir" olmak üzere iki ana kısma ayrılmaktadır. Batıda yer alan Dışarı Camii'nin sur dışında kalması sebebiyle bu ismi aldığı düşünülmektedir. Ayrıca Akşit, kuzeydeki Paşa Kapısı'nın dış sur sınırının buradan geçtiğini belirtmektedir¹³². Doğu surlarının varlığı konusunda ise 1330'lu yıllarda Niğde'ye gelen seyyah İbn Battûta¹³³, kalenin doğusundan geçen Karasu'nun bölgenin en büyük akarsularından biri olduğunu¹³⁴ ifade ederek doğu yönünde surların bulunmasının mümkün olmayacağını savunmaktadır. Özdaş, üçüncü surun Beylikler Dönemi'ne ait olduğunu belirtmektedir çünkü Osmanlı egemenliği sonrası Niğde, devletin iç bölgelerinde kaldığından yeni sur inşa etme gereği duyulmamıştır¹³⁵. Bu araştırmalar doğrultusunda, dış kale sur duvarları katman haritasında gösterilmiştir (**Görsel 8, Görsel 9**). Selçuklulardan Osmanlılara geçiş sürecinde büyük ölçüde tahrip olan surlar, 16. yüzyılın ortalarında işlevini kaybetmiş, 19. yüzyılda ise başka yerlerde kullanılmak üzere yıktırılmıştır. Günümüze, bu surlardan yalnızca az sayıda kalıntı ulaşabilmiştir¹³⁶.

Surlarla çevrili kentlerde birden fazla kapının bulunduğu bilinmektedir¹³⁷. 1913 yılında Niğde'ye gelen

¹²³Niğde kentinde surlarla çevrili olan bölüm "şehir içi" olarak adlandırılmakta, surların dışında kalan kısımlar ise "şehir altı" ismiyle bilinmektedir. Günümüzde de kale eteklerinde yer alan bu bölge, halk arasında hâlen "şehir altı" olarak anılmaktadır. Bu tanımlamada, "şehir içi" ifadesi Alâeddin Tepesi'nin en üst kısmını, "şehir altı" ise tepenin eteklerindeki yerleşim alanlarını ifade etmektedir.

¹²⁴Avram Galanti, *Niğde ve Bor Tarihi* (İstanbul: Tan Matbaası, 1951), 42.

¹²⁵Galanti, *Niğde ve Bor Tarihi*, 1951, 122.

¹²⁶Gabriel, *Niğde Türk Anıtları*, 21-24.

¹²⁷Halit Çal, "Niğde Kalesi Çevre Düzenleme Projesi Sanat Tarihi Raporu (Yayınlanmamış Eskisaray ve Kale Mahalleleri Koruma Planı Revizyonu Analiz ve Değerlendirme Raporu)," 1992. 193-199.

¹²⁸Detaylı bilgi için bk. Kâtip Çelebi, "Cihannüma," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 7 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 617.

¹²⁹Özme, Kocaeli ve Süslü, *Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde*, 15-16.

¹³⁰Çal, "Niğde Kalesi Çevre Düzenleme Projesi Sanat Tarihi Raporu," 193-199.

¹³¹Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı," 28.

¹³²Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı," 28-29.

¹³³Detaylı bilgi için bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi: Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*. haz. Mümin Çevik (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2019), 202.

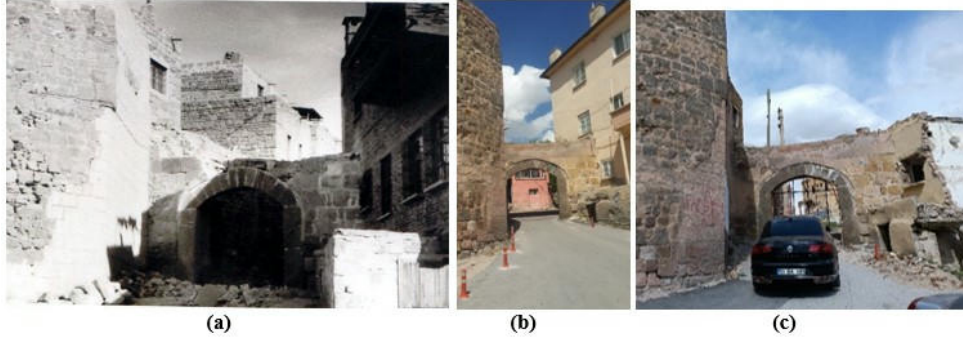
¹³⁴Galanti, *Niğde ve Bor Tarihi*, 31.

¹³⁵Gökçek Özdaş, "Modernleşme Sürecinde Niğde'de Mimari Çevre ve Kentsel Dönüşümler" (Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007), 33.

¹³⁶Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı," 28.

¹³⁷Şikari, "Karamanoğulları Tarihi," çev. Mesut Koman (Konya Yeni Kitap Basımevi, 1946), 40.

Macar araştırmacı Bela Horvath¹³⁸, henüz ayakta olan Karakapı'dan söz etmektedir. Selçuklu Dönemi'nde iç kale (Alâeddin Tepesi) ile şehrin diğer kesimleri arasındaki bağlantının Sungur Bey Camii karşısında bulunan ve günümüzde de varlığını sürdüren Demir Kapı aracılığıyla sağlandığı belirtilmektedir¹³⁹ (**Görsel 8, Görsel 9, Görsel 12**). Topal'a göre, Bela Horvath'ın Karakapı olarak adlandırdığı bu kapı, Selçuklu ve Beylikler Dönemleri'nde "Büyük Kapı", 15. ve 16. yüzyıllarda "Bor Kapısı", 20. yüzyılın başlarında ise "Karakapı" olarak isimlendirilmiştir¹⁴⁰. Kaynaklarda adı geçen bir diğer kapı ise Ereğli Kapısı'dır. Kible yönünde, mermerden yapılmış büyük bir kapının varlığından söz edilmektedir. Kadı Ahmed, *El Veledü's-Şefik*¹⁴¹ isimli eserinde, Niğde'nin II. Kılıçarslan tarafından imar edildiğini, buna dair yazılı mermer bir kitabenin Hasandağ ve Karataş karşısındaki Ereğli Kapısı'nda bulunduğunu belirtmektedir¹⁴². Ahmet Akşit ise, 14. yüzyılda adı geçen Ereğli Kapısı'nın Karataş ve Hasandağ yönüne, yani Niğde-Aksaray yoluna açıldığını ifade etmektedir. Kapının kesin yeri bilinmemekle birlikte, şehrin batısında yer alan Sarıhan (1357) ve Dışarı Camii (1600) yakınlarında olabileceği düşünülmektedir¹⁴³. Halit Çal da sur dışında yer alan bu yapıların etrafındaki Müslüman mahallesinin sur içi ile bağlantısını sağlayacak bir kapının kentin bu kesiminde bulunmasının gerekli olduğunu savunmaktadır¹⁴⁴. Topal ise Kadı Ahmed'in eserinde geçen Ereğli Kapısı'nın aslında Niğde'de değil, Aksaray'da bulunduğunu belirtmektedir¹⁴⁵. Ereğli Kapısı'nın Niğde'ye değil, Aksaray'a ait olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁶. Benzer şekilde Turan'ın II. Kılıçarslan döneminde Niğde'nin imar edildiğine dair yorumu¹⁴⁷ da aslında Aksaray için geçerlidir. Öte yandan, Ahi Paşa Zaviyesi vakfiyesinde Bor Kapısı Mahallesi'nden söz edilmektedir. Ancak Bor Kapısı ile Ereğli Kapısı'nın aynı kapı veya bu kapıların iç ya da dış kale kapısı olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ayrıca kalenin Bor yönündeki çıkışına ek olarak kuzeyde Tepeviran Mahallesi'ne ve doğuda, nehir yönüne açılan kapılarının da bulunması gerektiği düşünülmektedir. Dış kale surlarına ait bir diğer kapının ise kuzeyde, Murat Paşa Külliyesi'nin yer aldığı Paşakapı Mahallesi tarafında olduğu ifade edilmektedir. 1967 yılına ait *Niğde İl Yıllığı*'nda, Paşa Kapısı İlkokulu'ndan söz edilmektedir¹⁴⁸. Ancak Paşa Kapısı'nın kesin yeri tespit edilemediğinden katman haritasında gösterilememiştir (**Görsel 8**).

Kaynak: a. Niğde Fotoğrafları, Yavuz Esen, <https://www.flickr.com/photos/184351608@N06/48707540151/>, b. ve c. E. Efe Yavaşcan, 2019
Görsel 12: (a) Demir Kapı Batı Cephesi, (b) 2019'da Demir Kapı, (c) 2024'te Demir Kapı

¹³⁸Detaylı bilgi için bk. Bela Horvath, *Anadolu 1913*, çev. Tarık Demirkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 72-80.

¹³⁹Gabriel, *Niğde Türk Anıtları*, 23-24.

¹⁴⁰Topal, *15. Yüzyılda Niğde*, 28.

¹⁴¹Detaylı bilgi için bk. Ali Ertuğrul, *Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l Halîk'i- Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak*, 1.

¹⁴²Osman Turan, *Anadolu Selçukluları Zamanında Türkiye Tarihi* (İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1984).

¹⁴³Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı," 29.

¹⁴⁴Çal, "Niğde Kalesi Çevre Düzenleme Projesi Sanat Tarihi Raporu," 193-199. Özdaş, "Modernleşme Sürecinde Niğde'de Mimari Çevre ve Kentsel Dönüşümler," 33.

¹⁴⁵Topal, *15. Yüzyılda Niğde*, 28.

¹⁴⁶Topal, *15. Yüzyılda Niğde*, 27.

¹⁴⁷Detaylı bilgi için bk. Turan, *Anadolu Selçukluları Zamanında Türkiye Tarihi*, 1984.

¹⁴⁸Çal, "Niğde Kalesi Çevre Düzenleme Projesi Sanat Tarihi Raporu," 193-199.

Akşit'e göre, günümüzde kalenin güneyinde yer alan ve Kale Camii adıyla da anılan Rahmaniye Mescidi, Türklerin fetihten hemen sonra Alâeddin Tepesi'ne yerleştiklerini göstermektedir (**Görsel 13**). Akşit, Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında mescidin yapım tarihinin 1747 olarak geçtiğini ancak bu tarihlendirmenin hatalı olduğunu, fetihten yaklaşık 676 yıl sonra tepe üzerine küçük bir mescidin inşa edilmesini gerektirecek bir ihtiyacın bulunmadığını ifade etmektedir¹⁴⁹. Dolayısıyla, fethedilen bölgelerde yaygın olan kiliselerin mescide dönüştürülmesi geleneğinin Niğde için de geçerli olduğu, bu bağlamda Bizans Dönemi'nde mescidin bulunduğu yerde bir mabedin var olduğu düşünülmektedir. Akşit, kitabelerin önceki yapının yıkılarak yerine yeni bir yapı inşa edildiğini gösterdiğini ifade etmektedir¹⁵⁰ (**Görsel 8, Görsel 9**). Ayrıca Kâtip Çelebi, 1654 tarihli eserinde iç kalede bir mescidin bulunduğunu belirtmiştir¹⁵¹. Günümüzde bu alanda yer alan ve Geç Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu bilinen Rahmaniye Mescidi, burada daha önce başka bir mescidin varlığına işaret etmektedir¹⁵². Bu veriler, Rahmaniye Mescidi'nin bulunduğu yerde önce Bizans Dönemi'ne ait bir mabedin bulunduğunu, fetihten sonra bu yapının Fatih Camii adıyla camiye dönüştürüldüğünü ve Geç Osmanlı Dönemi'nde ise mevcut Rahmaniye Mescidi'nin inşa edildiğini göstermektedir.

Kaynak: Niğde Fotoğrafları, Yavuz Esen, <https://www.flickr.com/photos/184351608@N06/with/51335415712>

Görsel 13: 1942'de Rahmaniye Camii ve Niğde Kalesi

Niğde, Uğur Tanyeli'nin sınıflandırmasına göre kapalı kent modeli özellikleri taşımaktadır¹⁵³. Özcan ise kentin, Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'nun siyasal ve yönetsel koşullarında bir askerî harekât üssü ve idare merkezi işlevi üstlendiğini, tamamen sur içinde büyüyen gelişmesi sebebiyle B tipi kale kent modeli özelliği gösterdiğini belirtmektedir¹⁵⁴. Bu dönemde ana kule, kentin askerî ve idari merkezi konumundadır.

Tarihî katmanlaşma çalışmaları sonucunda, Selçuklu Dönemi'nde Niğde kentinin mekânsal biçimlenmesini oluşturan öğeler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Savunma öğeleri: Askerî-stratejik iç kale ve Ahmedek
- Ekonomik öğeler: Bezzazlar Çarşısı, Çarşı, Debbağlar Çarşısı, Han, Başhan
- Dinî öğeler: Fetih Mescidi, Alâeddin Camii (Ulu Camii), Ali Bey Camii

¹⁴⁹Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı," 30.

¹⁵⁰Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler," 67-68.

¹⁵¹Topal, 15. Yüzyılda Niğde, 50.

¹⁵²Topal, 15. Yüzyılda Niğde, 50.

¹⁵³Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, 39-96.

¹⁵⁴Özcan, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i," 161-184. Koray Özcan, Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti," *MEGARON* 5 (2010), 55-66.

- Sosyal ve kültürel hizmet öğeleri: Kümbet/Köhne Medresesi, Yozaş/Yavdaş/Yivtaş Hamamı
- Sur dışı gelişmeyi oluşturan kolonizasyon öğeleri: Ahi Paşa Zaviyesi, Hovand (Hüdavent) Hatun Zaviyesi ve İmareti, İsmail Ümmü Kemal Zaviyesi, Ali Zaviyesi, Nizamiye Zaviyesi, Ümid Zaviyesi, Şeref Ali Zaviyesi, Kutlu Hoca Zaviyesi, Bahaeddin Doğan Zaviyesi, Mücmeriye Zaviyesi, Şeyh Gaybi Zaviyesi, Çalış Zaviyesi (**Görsel 8**), (**Tablo 2**).

Karamanoğulları ve Selçuklu Dönemleri'ne ait önemli bilgiler sunan bir diğer kaynak, 1476 yılına ait Karaman eyaleti vakıflarının kaydedildiği vakıf defteridir. Topal, bu vakıf defterinden önemli bilgiler aktarmaktadır¹⁵⁵. Defterde adı geçen ancak günümüze ulaşmayan yapılardan biri de Başhan'dır. Hanın, Sokullu Mehmed Paşa Bedesteni ve Sungur Bey Camii yakınlarında yer aldığı düşünülmektedir. 1415 tarihli Karamanoğlu Ali Bey vakfiyesinde, "mahdut han ile Sungur Bey Camii" ifadesi yer almaktadır¹⁵⁶. Ancak Başhan'ın adı dışında, konumu hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir¹⁵⁷. Topal, bu çarşının kalenin güneybatısında, Sokullu Mehmed Paşa Bedesteni'nin bulunduğu alanda yer aldığını belirtmektedir¹⁵⁸. Ayrıca, Bezzazlar Çarşısı ile ismi bildirilmeyen hanın çarşısı çevrelediğine¹⁵⁹ dair verilerden hareketle, Bezzazlar Çarşısı ve Han'ın tam konumu (parşel vb.) bilinmemekle birlikte, çevresindeki yapılar röper alınarak harita üzerinde gösterilmiştir (**Görsel 8**, **Görsel 9**). Akşit, vakfiye bilgilerinden yola çıkarak bu dönemde günümüzdeki meydanla örtüşen bir meydanın bulunduğunu ifade etmektedir. Meydan Mahallesi, şehrin kuzey/kuzeybatısında, bugünkü Niğde Öğretmenevi'nin yer aldığı alana denk gelmektedir. Akşit, bu mahallenin Selçuklular döneminde de mevcut olabileceğini belirtmektedir¹⁶⁰. Bu mahallede, kentin ekonomik öğelerinden biri olan sekiz dükkândan oluşan bir çarşı yer almaktadır¹⁶¹. Ancak çarşının bulunduğu muhit bilinse de tam yeri tespit edilemediğinden harita üzerinde gösterilememiştir (**Görsel 8**). Bu döneme ait kaynaklardan elde edilen verilere göre, varlığı bilinen ancak konumu kesin olarak belirlenemediği için haritada gösterilemeyen kültür varlıkları **Tablo 2**'de sunulmuştur.

Fetih sonrasında, kent merkezinde yaşayan gayrimüslim nüfusun kentin farklı bölgelerine yerleştirildiği ve Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı mahallelerin bulunduğu düşünülmektedir¹⁶². Osmanlı Dönemi'ne ait Mahalle-i Ermeniyan ve Mahalle-i Zımmiyan isimli mahallelerden de anlaşılacağı üzere, kentte mahalleler etnik ve dinî farklılıklara göre ayrılmıştır¹⁶³. Ancak Selçuklu Dönemi'nde bu grupların tam olarak hangi bölgelerde yaşadıklarına dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bu döneme ait nüfus bilgileri de sınırlıdır. Ancak Akşit, cami ve mescit sayıları esas alındığında, Selçuklu Dönemi'nde kentin tahmini nüfusunun 4.000-4.500 civarında olduğunu belirtmektedir¹⁶⁴ (**Görsel 8**).

Akşit, bu dönemde Niğde şehrinde yaşayan halkın, askerler, ilim ve din adamları, tüccarlar ile esnaf ve sanatkârlardan oluşan dört tabakaya ayrıldığını belirtmektedir. İdareciler ise hem siyasi hem de ekonomik açıdan bu tabakaların en üstünde yer almaktaydı. Kent divanında, tüccarlar, sanat erbabı ve tarikat

¹⁵⁵Nevzat Topal, "Karaman Eyaleti Vakıf Defterinde Niğde Vakıfları (H. 881/M. 1476)," *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks* 4 (2012), 123-143.

¹⁵⁶Çal, "Niğde Kalesi Çevre Düzenleme Projesi Sanat Tarihi Raporu," 193-199. Topal, "Karaman Eyaleti Vakıf Defterinde Niğde Vakıfları (H. 881/M. 1476)," 123-143. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi," *Vakıflar Dergisi* 2 (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1942), 45-80.

¹⁵⁷Topal, 15. *Yüzyılda Niğde*, 5-158.

¹⁵⁸Topal, "Karaman Eyaleti Vakıf Defterinde Niğde Vakıfları (H. 881/M. 1476)," 123-143.

¹⁵⁹Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi," 45-80.

¹⁶⁰Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler," 67-68.

¹⁶¹Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi," 45-80. Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler," 67-88.

¹⁶²Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler," 67-68.

¹⁶³Ahmet Akşit, *Selçuklular Devrinde Niğde Şehri* (Konya: Kömen Yayınları, 2012), 10.

¹⁶⁴Ahmet Akşit, "Niğde'nin Selçuklular Devrinde Nüfusuna Dair," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 23 (Ekim 2004), 1-5, erişim 20 Nisan 2024, https://doi.org/10.1501/Tarar_00000000170.

mensupları tarafından temsil edilen halk, cami görevlileri ve şeyhler tarafından kontrol edilmekte ve yönlendirilmekteydi. Ayrıca esnaf ve sanatkârlar Ahilik teşkilatına bağlıydılar¹⁶⁵. 1333 yılında Niğde'ye gelen İbn Battûta, burada Ahiler tarafından karşılandığını ve Niğde Emiri olan Ahi Çaruk'un zaviyesinde misafir edildiğini aktarmaktadır¹⁶⁶. Selçuklu Dönemi'nde kentte Ahi, Mevlevî ve Seyyidlere ait tekke ve zaviyelerin varlığı bilinmektedir¹⁶⁷. Ancak bu sosyal yapılara ait Ahi Paşa Zaviyesi, İsmail Ümmü Kemal Zaviyesi, Hovand (Hüdavent) Hatun Zaviyesi ve İmareti gibi birçok zaviye günümüze ulaşmamıştır. Bu yapılar, Selçuklu Dönemi'nde kentin sur dışındaki mahallelerinin kurulduğunu ve geliştiğini göstermektedir. Zaviyeler genellikle erkek dervişler tarafından inşa edilmekle birlikte, nadiren de olsa kadınlar tarafından da kurulabilmiştir. Hovand (Hüdavent) Hatun Zaviyesi bu duruma örnek teşkil etmektedir¹⁶⁸. Ayrıca günümüze ulaşmayan Ahi Paşa Zaviyesi'nin günümüzdeki Ahi Paşa Mahallesi ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir¹⁶⁹. Ancak yerleri kesin olarak bilinmediği için katman haritasında gösterilememiştir (**Görsel 8, Görsel 9, (Tablo 2)**).

Vakıf defterlerinde, Yehdan veya Yahdan adıyla anılan bir buzluğun Niğde şehrinde varlığına dair kayıtlar yer almaktadır (**Tablo 2**). Kaynaklar, bu buzluğun Karasu'nun kuzeyinde ve ırmağa yakın bir konumda bulunduğunu belirtmektedir¹⁷⁰. Ancak yapının tam yeri günümüzde kesin olarak belirlenememiştir.

Tablo 2: Niğde Kent Merkezi'nde Selçuklu Dönemi'nden Günümüze Ulaşan ve Ulaşmayan Yer Üstü ile Yer Altı Kültür Varlıkları

Günümüze Ulaşan Selçuklu Dönemi'ne Ait Kültür Varlıkları	Günümüze Ulaşmayan Selçuklu Dönemi'ne Ait Kültür Varlıkları ¹⁷¹ :
Yer altında • 1962 yılında yapılan arkeolojik sondaj çalışmalarında elde edilen Selçuklu dönemi Seramikleri¹⁷²	• Orta kale sur duvarları • Dış kale sur duvarları • Fatih/Fetih Mescidi • Ali Bey Camii • Paşa Kapısı • Karakapı • Bezzazlar Çarşısı • Çarşı • Hamam • Su kuyuları • Debbağlar Çarşısı • Başhan • Han • Yozaş/Yavdaş/Yivtaş Hamamı • Kümbet/Köhne Medresesi • Ahi Paşa Zaviyesi • Hovand (Hüdavent) Hatun Zaviyesi ve İmareti • İsmail Ümmü Kemal Zaviyesi, • Ali Zaviyesi (İbn-i Battûta'nın Niğde'yi ziyaretinde konakladığı zaviye).
Yer üstünde • Alâeddin Camii • Hatıroğlu Çeşmesi • Demir Kapı • Sur Duvar Kalıntıları	

¹⁶⁵Akşit, *Selçuklular Devrinde Niğde Şehri*, 63-65.

¹⁶⁶Özme, Kocaeli ve Süslü, *Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde*, 2021.

¹⁶⁷Akşit, "Niğde Şehriyle İlgili Tarihi Kaynaklar: Akmedrese Vakfıyesi," 21-28.

¹⁶⁸M. Akif Erdoğan, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri," *Tarih İncelemeleri Dergisi* IX (1994), 90-91.

¹⁶⁹Erdoğan, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri," 89- 158. M. Akif Erdoğan, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* IV (2000), 37-55. Topal, "Karaman Eyaleti Vakıf Defterinde Niğde Vakıfları (H. 881/M. 1476)," 123-143.

¹⁷⁰Topal, *15. Yüzyılda Niğde*, 47, 48.

¹⁷¹Meliha Karakaya, "Seyahatnamelerde Nevşehir" (Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 2007); Özme, Kocaeli ve Süslü, *Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde*; Topal, "Karaman Eyaleti Vakıf Defterinde Niğde Vakıfları (H. 881/M. 1476)," 123-143; Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfıyesi," 45-80; Topal, *15. Yüzyılda Niğde*, 5-158; Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı," 25-32; Erdoğan, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri," 89- 158; Erdoğan, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri," 37-55; Eryaman, "Niğde Alâeddin Tepesine Dair," 122-129.

¹⁷²Erdil ve Akok, "Niğde Alâeddin Tepe Sondajları Hakkında Ön Raporu,"

Günümüze Ulaşan Selçuklu Dönemi'ne Ait Kültür Varlıkları	Günümüze Ulaşmayan Selçuklu Dönemi'ne Ait Kültür Varlıkları ¹⁷³ :
	• Nizamiye Zaviyesi • Ümid Zaviyesi • Şeref Ali Zaviyesi • Kutlu Hoca Zaviyesi • Bahaeddin Doğan Zaviyesi • Mücmeriye Zaviyesi • Şeyh Gaybi Zaviyesi • Çalış Zaviyesi • Yehdan/Yahdan

4.1. Selçuklu Dönemi'nden Günümüze Ulaşan Kültür Varlıkları

Selçuklu Dönemi'nden günümüze, sur içinde yer alan Alâeddin Camii ile Hatıroğlu Çeşmesi, Alâeddin Tepesi'nin güneybatısında bulunan tarihî sur kapısı Demir Kapı ve sur duvarı kalıntıları ulaşabilmiştir. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Niğde Kalesi'nin Selçuklu döneminde de kullanıldığı ve bu dönemde askerî ve stratejik bir savunma yapısı olarak işlevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

4.1.1. Alâeddin Camii

Kent merkezindeki en eski tarihli cami olan Niğde Alâeddin Camii, Alâeddin Tepesi üzerinde, kente hâkim bir konumda ve 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer almaktadır (**Görsel 8, Görsel 14, Görsel 15**). Yapı, plan tipi, mimari elemanları, malzeme özellikleri ve taşıyıcı sistemi ile Anadolu Selçuklu Dönemi'nin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Caminin tüm cephelerinde, Niğde bölgesine özgü sarı tuf ve ignimbiritlerden¹⁷⁴ oluşan düzgün kesme taş malzeme kullanılmış, cepheler payandalarla desteklenmiştir (**Görsel 15**).

Doğu cephesindeki taç kapıda yer alan mermer kitabeye göre, Niğde Valisi Emir-i Ahur Zeyneddin Beşare Bin Abdullah tarafından 1223 yılında yaptırılmıştır. Caminin üç farklı noktasında bulunan usta kitabelerine göre yapı, Üstad Sıddık ve kardeşi Gazi tarafından inşa edilmiştir¹⁷⁵. Alâeddin Camii, tamamen geometrik bir süsleme düzenine sahiptir ve Anadolu'ya özgü taş süslemelerinin ilk örneklerini barındırması bakımından önem taşımaktadır. Selçuklu mimarisinin süsleme anlayışının ilk tezahürleri, doğu taç kapısındaki yıldızlı geometrik örgü modeliyle yansıtılmıştır. Caminin doğu ve kuzey cephelerinde farklı formlarda açılan taç kapılarla çift cephe konsepti oluşturulmuştur (**Görsel 15**). Bu gelenek, daha sonra Divriği Büyük Camii ve Sungur Bey Camii'nde de sürdürülmüştür. Ayrıca camide, mukarnaslar üzerine yerleştirilen düz tonoz yapısı, benzerlerinde görülmemektedir¹⁷⁶.

Plan özellikleri incelendiğinde, yapı mihraba dik olarak üç sahına ayrılmıştır. Bu üç sahin, haçvari formdaki sekiz ayağın desteklediği kemerler ve tonozlarla güney ve kuzey doğrultusunda iç mekânı oluşturmaktadır (**Görsel 14**). Ayrıca yapı, Anadolu Selçuklu camilerinde ilk kez hünkâr mahfili uygulamasına sahip

¹⁷³Meliha Karakaya, "Seyahatnamelerde Nevşehir" (Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 2007); Özme, Kocaeli ve Süslü, *Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde*; Topal, "Karaman Eyaleti Vakıf Defterinde Niğde Vakıfları (H. 881/M. 1476)," 123-143; Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfı," 45-80; Topal, 15. *Yüzyılda Niğde*, 5-158; Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı," 25-32; Erdoğan, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri," 89- 158; Erdoğan, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri," 37-55; Eryaman, "Niğde Alâeddin Tepesine Dair," 122-129.

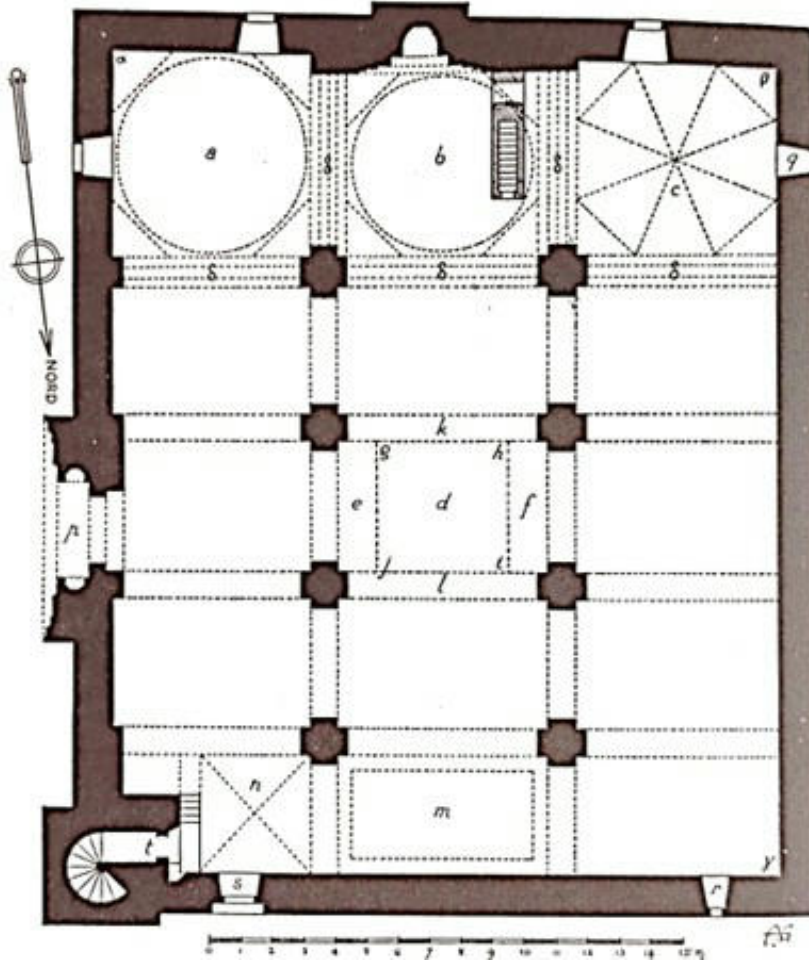
¹⁷⁴Niğde yöresine özgü yapı malzemeleri arasında, ince taneli ve "Niğde sarısı" olarak bilinen sarı tuf ile ignimbiritler öne çıkmaktadır. Sarı tuf, volkanik kökenli, gözenekli ve yumuşak yapısıyla kolay işlenebilirken; ignimbiritler daha yoğun ve sert yapıya sahip kayalardır. Bu taşların fiziksel ve mineralojik özellikleri, bölgenin volkanik jeolojisiyle bağlantılıdır ve Niğde'deki tarihî yapıların karakteristik görünümünü şekillendirmektedir.

¹⁷⁵Mehmet Ekiz, "Niğde Alâeddin Camii'nin Anadolu Selçuklu Mimarisi İçerisindeki Yeri ve Önemi" (Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 1998), 8-12.

¹⁷⁶"Historical Monuments of Niğde," UNESCO, erişim 03 Mayıs 2024, <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5731/>.

olması bakımından da önem taşımaktadır¹⁷⁷ (**Görsel 14**).

Eryaman, Alâeddin Camii minberinin geçit tavanında kullanılan yazıtlı mezar taşının Doğu Roma dönemine ait devşirme malzeme olduğunu belirtmiştir¹⁷⁸. Bu durum, alanın Selçuklu öncesine dayanan tarihî katmanlaşmasının somut bir kanıtıdır. Günümüzde cami, ibadete açık olup işlevini sürdürmektedir. Höyük üzerindeki caminin bulunduğu alan araç trafiğine açık olup burada araçların park edilmesine izin verilmektedir (**Görsel 15**).

Kaynak: Gabriel, "Monuments Turcs D'Anatolie, I, Kayseri- Niğde," 118.

Görsel 14: Niğde Alâeddin Camii planı

¹⁷⁷"Historical Monuments of Niğde."

¹⁷⁸Eryaman, "Niğde Alâeddin Tepesine Dair," 122-129.

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2024

Görsel 15: Alâeddin Camii (a) Doğu Cephesi, (b) Güney Cephesi (c) Batı Cephesi (d) Doğu ve Kuzey Cepheleri (e) Doğu Taç Kapısı (f) Kuzey Taç Kapısı

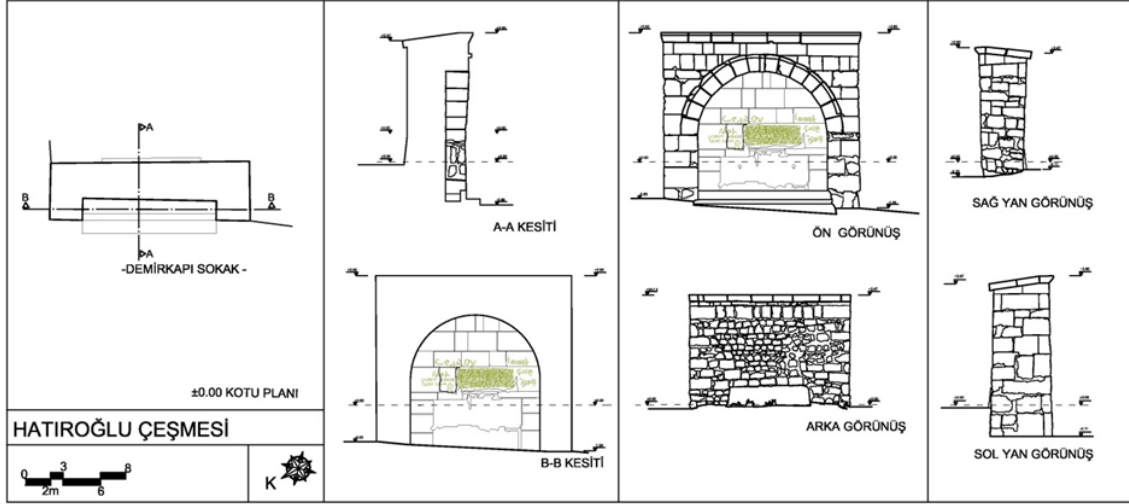
4.1.2. Hatıroğlu Çeşmesi

Alâeddin Camii'nin ön cephesinin karşısında yer alan Hatıroğlu Çeşmesi, kentin en eski çeşmesi olup Selçuklu dönemine tarihlenmektedir (**Görsel 8**, **Görsel 16**, **Görsel 17**). Kitabesine göre çeşme, Hatıroğlu Şerefeddin Mesud tarafından 1267-1268 yıllarında yaptırılmıştır¹⁷⁹. Dikdörtgen planlı olan yapı, kesme taştan inşa edilmiştir. Ön cephesi 358 cm yüksekliğinde olup yuvarlak kemerli bir niş barındırmaktadır. İki musluklu çeşmenin mermerden bir kitabesi bulunmaktadır. Ön ve arka cepheler taş silmelerle sonlandırılmıştır

¹⁷⁹Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde 51* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 169.

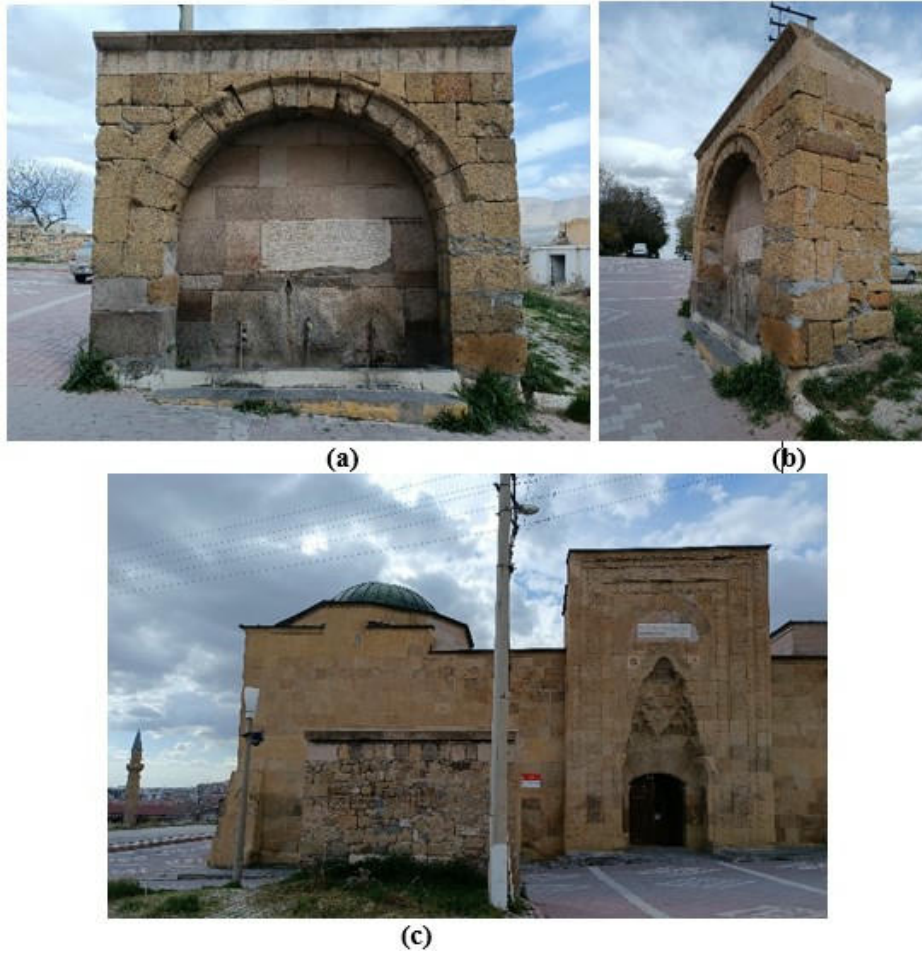
¹⁸⁰Emel Efe Yavaşcan, Semiha Akçaözoğlu ve Vehbi Gökçe, "Historical Niğde Fountains," *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi (STAR)* 1 (2020), 55-56.

(Görsel 17). Düz çatılı olan çeşmenin üst kısımlarındaki taşlarda değişiklikler yapılmıştır¹⁸⁰. Günümüzde çeşme bakımsızdır ve kullanılmamaktadır (Görsel 17).

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, S. Akçaözoğlu ve V.Gökçe, "Historical Niğde Fountains," 56.

Görsel 16: Hatiroğlu Çeşmesi planı, kesit ve görünüşleri

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2024

Görsel 17: Hatiroğlu Çeşmesi (a) Batı Cephesi, (b) Güney Cephesi, (c) Doğu Cephesi

4.1.3. Demir Kapı, Sur Duvarları ve Kalıntıları

Selçuklu döneminde, iç kale olarak kabul edilen Alâeddin Tepesi ile şehrin diğer kesimleri arasındaki bağlantının Sungur Bey Camii karşısında yer alan ve günümüzde hâlen varlığını sürdüren Demir Kapı'dan sağlandığı bilinmektedir¹⁸¹ (**Görsel 8, Görsel 18**). Kent surlarını oluşturan duvarların önemli bir parçası olan Demir Kapı, surların korunmasına ve kente giriş çıkışın kontrolüne hizmet etmiştir. Demir Kapı ve çevresindeki sur duvarları, Niğde'nin tarihî savunma sistemlerinin fiziksel izlerini yansıtmaktadır. Uzun yıllar boyunca trafiğe açık olan ve tepeye giriş imkânı sunan Demir Kapı, yapılan onarımlar sonucunda günümüze ulaşmıştır (**Görsel 18**). Ayrıca, Demir Kapı'nın kuzeyinde, tepenin güneybatı kısmında sur duvarlarına ait parçalar ve kalıntılar da korunmuş ve günümüze erişmiştir.

Kaynak: E. Efe Yavaşcan, 2024

Görsel 18: (a) Demir Kapı ve sur burcu, (b) Demir Kapı Batı Cephesi, (c) Demir Kapı Doğu Cephesi, (d) Sur Duvarları, (e) Sur duvar kalıntıları, (f) Sur burcu

¹⁸¹Gabriel, *Niğde Türk Anıtları*, 1962, 23, 24.

Sonuç

Niğde Tarihi Kent Merkezi, tarih boyunca kesintisiz bir şekilde biriken katmanları ve günümüzde de devam eden yapısal gelişimiyle, bütüncül bir toplumsal belleğin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Yapılan araştırmalar, kent merkezinde hem yer altında hem de yer üstünde günümüze ulaşan en eski tarihî katmanın Selçuklu Dönemi'ne ait olduğunu ortaya koymuştur. Selçuklu Dönemi'ne ait bu kültürel katmanın doğru biçimde hatırlanması, öğrenilmesi ve yorumlanması, onun tarihî ve kültürel değerinin açığa çıkmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında Niğde kentinin Selçuklu Dönemi'ne ilişkin tarihî katmanlaşması kapsamlı bir şekilde çözümlenmiştir (**Görsel 8**). Elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- Niğde kenti, tarihî kentsel gelişim modeli bağlamında, Selçuklu Dönemi'nde surlarla çevrili alanda büyüyen bir kale kent modeli özellikleri sergilemektedir. Bu sebeple, surlarla çevrili kentte birden fazla kapının var olduğu bilinmektedir. Günümüze onarımlar sonucunda ulaşan Demir Kapı, bu kapılar arasında önemli bir yere sahiptir. Kale kapıları, yalnızca erişim ve ulaşımı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda kentin simgesel kimliğini ve imgesini güçlendiren önemli yapılar olarak değerlendirilmektedir.
- Kent surlarına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Özellikle, günümüze ulaşmayan üçüncü bir sur duvarının varlığı tartışma konusudur. Surların büyük ölçüde Selçuklu ve Karamanoğlu Beylikleri dönemlerine ait olduğu düşünülmektedir.
- Selçuklu Dönemi'ne ait Başhan, Han ve Bezzazlar Çarşısı, günümüze ulaşmayan ancak kentin tarihî dokusu açısından önemli yapıtlardır. Kaynaklarda hanın Sungur Bey Camii ile sınır komşusu olduğu belirtilmektedir.
- Araştırmalara göre, günümüzde Rahmaniye Camii'nin bulunduğu alanda önce Bizans dönemine ait bir mabet yer almakta, fetih sonrasında bu yapı Selçuklular tarafından camiye dönüştürülmüş, ardından yıkılarak Geç Osmanlı Dönemi'nde Rahmaniye Camii inşa edilmiştir.
- Selçuklu döneminde, kent içi yerleşim dokusunun biçimlenmesinde cami, mescit, tekke ve zaviye gibi dinî ve sosyo-kültürel yapıların mekânsal organizasyonda merkezî bir rol üstlendikleri görülmektedir. Selçuklu döneminde de mevcut olan Meydan Mahallesi şehrin kuzey/kuzeybatısında bugünkü Öğretmen Evi'nin bulunduğu alana denk düşmektedir.
- Selçuklu dönemine ait Alâeddin Camii günümüze ulaşmıştır. Bu durum, sur içinde Müslüman bir mahallenin varlığını ortaya koymaktadır. Aynı mahallede, Alâeddin Camii'nin karşısında yer alan ve kentin en eski çeşmesi olan Hatıroğlu Çeşmesi de Selçuklu döneminden günümüze ulaşan önemli yapılardan biridir.

Çözümlenen Selçuklu dönemine ait tarihî katmanın anlaşılması ve bu döneme ait eserlerin öneminin ortaya konması, mirasın gelecek nesillere aktarılabilmesi için halkın bilinçlendirilmesine ve koruma süreçlerine katılımına bağlıdır. Kentin Selçuklu dönemine tarihlenen yer altı ve yer üstü izlerinin güncel yaşama entegre edilmesi, kentlilerin bu dönem hakkında farkındalığının artmasına katkı sağlayacaktır. Ancak eskimiş ve çöküntü alanı niteliğindeki bölgede halkın aidiyet hissi ile kentsel belleği zayıflamıştır, bilgilendirme ve yönlendirme unsurları yetersizdir. Özellikle Demir Kapı, Hatıroğlu Çeşmesi ve sur kalıntılarına ilişkin yeterli bilgilendirme yapılmadığı için bu alanlarda farkındalık oluşmamaktadır. Dolayısıyla alanın tanımlanmasında, tarihî katmanlaşmaya dair geçmiş uygarlıklara ait sosyal, kültürel ve fiziksel ilişkiler ortaya koyan uygulamaların geliştirilmesi, bu katmanlar ve izlerin etkili bir şekilde sunularak kent yaşamına dâhil edilmesi gerekmektedir (**Görsel 8, Görsel 9**).

Katmanlaşma temasının belirgin şekilde gözlemlendiği Niğde tarihî kent merkezinde, Selçuklu kültür mirasının mekânsal ve işlevsel kimliğinin korunması, canlandırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik olarak doku ve yapı ölçeğinde çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Bu kapsamda, kentsel mekânların

kullanımına ilişkin düzenlemeler ile yerel halkın kültürel miras konusunda bilgilendirilmesi ve eğitilmesine yönelik aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Alâeddin Camii, Anadolu Selçuklu Dönemi'nin önemli bir temsilcisi olup sahip olduğu yapı tipi, mimari elemanları, malzeme özellikleri ve taşıyıcı sistemi ile dönemin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca, tanıklık ettiği tarihî süreçler hakkında da önemli veriler sunmaktadır. Bu sebeple, yapının günümüzde özgün işlevini sürdürmesi büyük önem taşımaktadır.
- Kullanıcılar günümüzde yalnızca Alâeddin Camii'nin ön cephesini görebilmektedir. Bu bağlamda, cami çevresinde çağdaş malzemelerle bir gezi platformu oluşturulması ve yapının arka cephesinde çağdaş ve zıt malzemeler kullanılarak bir teras tasarlanması önerilmektedir. Böylece kullanıcıların kenti gözlemlemeleri sağlanarak yapı çevresinde daha fazla zaman geçirmeleri ve caminin diğer cephelerinin de deneyimlenmesi mümkün kılınacaktır.
- Kentin en eski yapılarından biri olan Hatıroğlu Çeşmesi'nin yeniden işlevlendirilmesi kapsamında, yaz ve kış aylarında aktif olarak kullanılmasını sağlayacak teknik donanım ve altyapı eklerinin yapılması ile gerekli onarım ve periyodik bakım çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, çeşmenin arka cephesine çağdaş bir müdahale olarak modern, gerektiğinde sökülebilir özellikte bir abdesthane yapısı tasarlanabilir.
- Alandaki dönüşüm, yenileme ve koruma çalışmaları kapsamında yapıların yıkılmasıyla ortaya çıkan mağaralar ve tarihî izler güncel bir durum teşkil etmektedir. Bu mağaraların kapatılarak üzerlerine yeni yapılar inşa edilmesi yerine, mağaraların dönemseliği belirlenerek cam platformlardan oluşan gezi güzergâhlarının tasarlanması önerilmektedir. Gezi yollarının çelik ve cam gibi modern malzemelerle kurgulanması, zemindeki yırtıkların ise tarihî doku ile kontrast oluşturacak şekilde vurgulanması gerekmektedir. Ayrıca, yer altı şehrinin temizlenmesi ve araştırmalarla desteklenmesi önem arz etmektedir.
- Kültürel miras alanlarının rotalar aracılığıyla sunulması hem Avrupa'da hem de Türkiye'de giderek yaygınlaşan bir uygulamadır. Kültürel rotalar, mirasın korunmasında etkin yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, çalışma alanı için "Selçuklu Kültür Rotası" önerilmektedir (**Görsel 19**). Selçuklu Dönemi yapılarının gezi güzergâhı boyunca tanıtılması, döneme ait mimari özelliklerin fark edilmesini ve anlamlandırılmasını sağlayarak alanın canlandırılmasına önemli katkılar sunacaktır. Önerilen Selçuklu Kültür Rotası, Demir Kapı ve Selçuklu sur kalıntılarıyla başlayıp işlevlendirilen geleneksel konutların gezildiği, ardından Alâeddin Camii ve Hatıroğlu Çeşmesi'ne ulaşan, devamında Alâeddin Tepesi üzerindeki seramik parçalarının bulunduğu kazı alanının görüldüğü, dönüş güzergâhında yine Selçuklu temasıyla işlevlendirilen geleneksel konutların gezilerek Demir Kapı'ya varıldığı ve turun Sungur Bey Camii'nin kuzeyinde konumlanan Selçuklu Çarşısı alanında sonlandığı bir rota şeklindedir (**Görsel 19**). Bu gezi rotasının zemin döşemesinin özel olarak tasarlanması ve zemine, renk ve doku açısından Selçuklu temasını yansıtan özgün dokunuşlar yapılması önerilmektedir.
- Selçuklu Dönemi'nden günümüze ulaşmayan ve katman haritasında gösterilen Han ile Bezzazlar Çarşısı'nın konumu, Sungur Bey Camii'nin kuzeyinde, Sokullu Mehmet Paşa Bedesteni'nin batısında yer alan alana denk gelmektedir (**Görsel 19**). Günümüzde bu alan, her perşembe günü kurulan Perşembe Pazarı'na ev sahipliği yapmakta olup diğer günlerde ise açık otopark olarak kullanılmaktadır. Uzun yıllardır ticari faaliyetlerin sürdüğü Perşembe Pazarı, kent hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Halkın yoğun şekilde kullandığı bu kentsel boşlukta, Han ve Bezzazlar Çarşısı'nın konumunun işaretlenmesi amacıyla "Selçuklu Çarşısı" adıyla bir mekânsal düzenleme önerilmektedir (**Görsel 19**). Bu girişim, kullanıcıların Perşembe Pazarı ile bağlantılı olarak "Selçuklu Çarşısı" kavramını fark etmelerini sağlayarak kent belleğinde yeni bir bilinç oluşturacaktır.

- Alâeddin Tepesi eteklerinde, 19. ve 20. yüzyıla ait geleneksel konutlar günümüze ulaşmıştır. Bu konutlardan, Demir Kapı ile Alâeddin Camii aksında ve bu yapılara yakın rota üzerindeki geleneksel konutların "Selçuklu Mirası Sergi-Sunu Alanı", "Selçuklu Tarihî Müzesi", "Panoramik Selçuklu Müzesi", Selçuklu Dönemi'ne ait çeşitli yayınların bulunduğu "Selçuklu Araştırma Kütüphanesi" ile dijital ortamda Selçuklu Dönemi deneyiminin sunulduğu "Dijital Selçuklu Deneyim Müzesi" olarak işlevlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, bu geleneksel konutlarda veya Perşembe Pazarı alanında geçici mekânlar tasarlanarak Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi ile iş birliği içinde haftanın belirli günlerinde "Selçuklu Mirası Koruma Atölyeleri" etkinliklerinin düzenlenebilir¹⁸² (Görsel 19).
- Alâeddin Tepesi'nde Selçuklu Dönemi'ne ait seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu kapsamda, geleneksel konutlardan birinin Selçuklu seramik atölyesi olarak işlevlendirilmesi ve bu şekilde hem kullanıcılar hem de turistlere hizmet sunması önerilmektedir (Görsel 19).
- Selçuklu Dönemi'ne ait sanat ve zanaat kültürünün yaşatılması ve halkın bilinçlendirilmesi amacıyla, geleneksel konutlarda atölyeler kurulması ve Alâeddin Tepesi çevresinde sergi alanlarının düzenlenmesi önerilmektedir. Kentte var olan çancılık, palancılık (semercilik), bıçakçılık, keçecilik ve halıcılık gibi geleneksel el sanatlarına yönelik atölyelerin oluşturulması, koruma bilincinin gelişmesine katkı sağlayarak kent kimliğinin güçlenmesine önemli bir destek sunacaktır (Görsel 19).
- Günümüze ulaşan en eski ve tek sur kapısı olan Demir Kapı önündeki günümüzde otopark olarak kullanılan alanın trafiğe kapatılması ve burada açık-yarı açık Selçuklu temalı bir sunu alanı tasarlanması önerilmektedir (Görsel 19). Bu mekân, özellikle çocuklar ve gençlere yönelik çeşitli etkinliklerin düzenlenebileceği bir alan olarak işlevlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.
- Koruma bilincinin erken yaşlarda kazandırılması amacıyla, geleneksel konutların avlularında çocuklara yönelik arkeolojik kazı atölyeleri düzenlenebilir (Görsel 19).
- Alanda sunum ve sergileme işlevleri için alternatif çözümler sunabilecek dijital tasarımlar geliştirilebilir ve interaktif alanlar oluşturulabilir.
- Rota üzerindeki Rahmaniye Camii günümüzde aktif olarak kullanılmamaktadır ve kapıları kilitlidir. Selçuklu Dönemi'nde, Bizans Dönemi'ne ait bir ibadet yapısının yeniden işlevlendirilmesiyle Fetih/Fatih Mescidi olarak kullanıldığına dair veriler bulunması sebebiyle, yapının aktif kullanımı sağlanmalı ve ziyaretçilerin kolay erişimi temin edilmelidir (Görsel 19).
- Rota üzerinde yer alan ve ziyaretçilerin ulaşacağı Kale'de el sanatları atölyelerinin kurulması, Selçuklu Dönemi temalı hediyelik eşya satış birimlerinin düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca, rota kullanıcılarının dinlenebilmeleri amacıyla uygun bir alanda kitap-kafe tasarımı işlevlendirilmelidir (Görsel 19).
- Kentin Kapadokya bölgesinde yer alması bir avantaj olarak değerlendirilerek, turizm farkındalığını artırmaya yönelik, Selçuklu Dönemi'ne ait geleneksel şenlikler ve törenler düzenlenmelidir.
- Alanda yalnızca 1962 yılına ait sınırlı bir kazı çalışması yapılmış olup mevcut veriler yetersizdir. Dış kale surlarının sınırlarının kesin olarak belirlenebilmesi için arkeolojik kazı çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu sebeple, tarihî katmanlaşmanın yoğunlaştığı bölgelerde alan hakkında daha kesin ve detaylı bilgi edinilmesi amacıyla yeni kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi, bölgenin değerinin ortaya çıkarılması açısından elzemdir.

¹⁸²Rota üzerinde yer alan ve Görsel 19'de fotoğrafları sunulan geleneksel konutlara önerilen işlevlerin yapısal özelliklerle uyumunun titizlikle araştırılması gerekmektedir. En az müdahale prensibi doğrultusunda yapılacak detaylı inceleme ve mekânsal analizler sonucunda, her bir yapıya en uygun işlev önerisi belirlenebilecektir. Dolayısıyla, yapıların spesifik işlevleri üzerine nihai değerlendirmeler çalışma kapsamında yapılamamıştır.

Alâeddin Tepesi ve çevresi, uzun yıllar boyunca araç trafiğine açık bir konumda bulunmuştur. Ancak, alanın erişilebilirliğinin iyileştirilmesi amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Bölgenin araç trafiğine kapatılması ve alandaki mevcut sistemlerle entegrasyon sağlayacak şekilde yaya ve bisiklet yollarının planlanması zorunludur.
- Kültürel varlıkların çevresinde yoğun olarak kullanılan otopark alanlarının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Hatıroğlu Çeşmesi ile Alâeddin Camii arasındaki yolun araç trafiğine kapatılması, tarihî dokunun korunması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, araç kaynaklı titreşimlerin tarihî yapıların taşıyıcı sistemleri ve zeminlerinde yaratabileceği olumsuz etkilerin önlenmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Kullanıcıların alanı doğru ve kapsamlı bir şekilde algılayabilmeleri için, yazılı ve görsel içeriklerin titizlikle tasarlanması ve üretilmesi gerekmektedir. Özellikle Selçuklu kültür katmanına ait mirasın etkili bir şekilde sunulması amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Alâeddin Tepesi'nin bir höyük olduğu ve altında Selçuklu dönemi ile diğer farklı kültürel katmanların bulunduğu gerçeği doğrultusunda, alana bilgilendirici panolar ve görsel işaretler yerleştirilmelidir. Bu panolarda tarihî dokuya ilişkin görsel bilgiler, haritalar, levhalar, broşürler ve kitapçıklar hazırlanarak ziyaretçilere sunulmalı, her uygarlık için farklı renkler kullanılarak tarihî katmanlar arasında görsel bir ayrım ve farkındalık sağlanmalıdır. Arkeolojik sondaj ve kazı çalışmalarının yapıldığı alanlarda, Selçuklu Dönemi'nin varlığı ve döneme ait seramikler hakkında özel panolar tasarlanmalı, kazı sonucu ortaya çıkan kalıntıların çevresinde şeffaf koruma birimleri oluşturularak yer altındaki buluntuların doğrudan gözlemlenmesi mümkün kılınmalıdır. Ayrıca, yer altındaki verilerin izdüşümleri renk, doku ve çizgilerle yer üstüne aktarılmalı ve yazılı-görsel işaretlemelerle desteklenmelidir. Selçuklu Dönemi'nin korunmasına yönelik etkili sloganlar üretilip yaygınlaştırılmalı, bilgilendirme panolarının tasarımı yarışma projeleriyle belirlenmeli ve tarihî katmanları temsil edecek renkler tasarım sürecinde kesinleştirilmelidir. Bunun yanı sıra, Höyüğün altındaki yer altı yerleşiminde, dehlizin Kale Güney Kapısı'ndan Alâeddin Camii'ne giden araç yoluna denk gelen bölümünde oluşan çökme ve tahribat nedeniyle bu alanın araç trafiğine kapatılması sağlanmalıdır.

Yer üstündeki anıt eserlere ilişkin yazılı ve görsel bilgilerin yer aldığı bilgilendirme panoları ile levhaların alana yerleştirilmesi, broşür ve kitapçıkların hazırlanması ve Selçuklu Dönemi'ni temsil edecek renk seçimiyle farkındalık yaratılması amacıyla aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Alâeddin Camii'nin bilgilendirme panosunun tasarlanıp alana yerleştirilmesi; aynı zamanda, camiye tanıtıcı broşür ve kitapçıkların hazırlanması gerekmektedir. Bu materyallerde, 1223 yılına tarihlenen caminin Selçuklu Dönemi'nin kentteki en eski tek dinî anıt eseri olduğu vurgulanmalıdır. Ulu cami olarak mimari özellikleri ve üstün evrensel değerleri ön plana çıkarılmalı; sur içinde gelişen dönemde inşa edilmiş olması ile dönemin malzeme ve yapım tekniklerini yansıtmaya ziyaretçilere aktarılmalıdır. Ayrıca, kentin günümüze ulaşan iki taç kapısından biri ve Selçuklu Dönemi'ne ait tek taç kapıya sahip olduğu belirtilmeli, taç kapı üzerindeki uzun örgü saçlı kadın silüeti kabartmasının önemi anlatılmalıdır. Banisi Selçuklu devlet adamı Zeyneddin Beşare'nin kimliği tanıtılmalı ve caminin mimarları Amel'i Üstat Sıddık ile kardeşi Gazi'nin Alâeddin Camii dışında başka eseri bulunmadığına dikkat çekilmelidir.
- Hatıroğlu Çeşmesi'nin bilgilendirme panosunun tasarlanıp uygun bir konuma yerleştirilmesi ve beraberinde broşür ile kitapçıkların hazırlanması gerekmektedir. Bu materyallerde, çeşmenin kentin en eski tarihli çeşmesi olduğu vurgulanmalı, ayrıca Selçuklu Dönemi'nden günümüze ulaşabilmiş tek çeşme olduğu belirtilmelidir. Çeşmenin, Selçuklu Dönemi'ne ait özgün yapım teknikleri ve kullanılan malzemeler açısından önemli bir örnek teşkil ettiği de ziyaretçilere aktarılmalıdır. Demir Kapıyı gösteren işaret levhaların kent merkezinde uygun yerlere yerleştirilmelidir.

- Demir Kapı için bilgilendirme panosunun tasarlanarak kapının uygun ve yakın bir noktasına yerleştirilmesi sağlanmalı, ayrıca bu yapıyı tanıtıcı broşür ve kitapçıkların hazırlanması gerçekleştirilmelidir. Materyallerde, Demir Kapı'nın günümüze ulaşan en eski ve tek sur kapısı olduğu vurgulanmalıdır.
- Sur duvarı kalıntıları ve surlarla ilgili bilgilendirme panosunun tasarlanarak uygun bir konuma yerleştirilmesi ile birlikte, bu yapıların tanıtımına yönelik broşür ve kitapçıklar hazırlanmalıdır.

Alâeddin Tepesi ve çevresi, 3 Mart 2020'de "Yenileme Alanı" ilan edilmiş olup bölgedeki dönüşüm ve koruma çalışmaları Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Niğde Belediyesi ve TOKİ iş birliğiyle yürütülmektedir. 2022 itibarıyla eski yapılar yıkılmış ancak yeni yapılar henüz yapılmamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan tarihî izlerin görünür kılınması önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bu amaçla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Yer altındaki izlerin ve katmanların kullanıcılar tarafından görülmesi, izlenmesi ve deneyimlenmesi ile bu sayede tarihî bağın güçlendirilmesi amacıyla, alanda cam platformların tasarlanması önerilmektedir. Ayrıca, renk, doku ve çizgi gibi görsel unsurlar kullanılarak yer altındaki kültürel katmanların yer üstüne yansıtılması ve bu alanlarda yazılı-görsel bilgilerle desteklenen işaretlemeler yapılmalıdır.
- Alanla ilgili tarihî fotoğrafların, özellikle Alâeddin Tepesi, Niğde Kalesi, Alâeddin Camii, Demir Kapı ve surlara ait eski fotoğrafların açıklamalarıyla birlikte alanda sergilenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, alanın Selçuklu Dönemi'ne ait katman haritasının görsel olarak alanda sergilenmesi önemlidir. Bunun yanı sıra, Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait eserlerin varlığını işaret eden renk, doku, çizgi gibi yönlendirici levhaların kentin ulaşım ağlarına yerleştirilmesi gerekmektedir.
- Katman haritasında belirtilen, Demir Kapı'nın kuzeybatısında yer alan ve günümüze ulaşmayan Bezzazlar Çarşısı ile Han'ın varlığına dair izdüşümlerin renk, doku ve çizgi gibi işaretler ile panolar aracılığıyla yer üstüne yansıtılması ve böylece kullanıcıların bu yapıların varlığından haberdar edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, Han ve Bezzazlar Çarşısı'nın yapı izleri doğrultusunda oturma birimleri ve yeşil alanlar tasarlanmalı; yerleştirilecek ahşap kent mobilyaları ile kullanıcıların alanda daha uzun süre vakit geçirmesi ve alanla güçlü bir bağ kurması desteklenmelidir.
- Katman haritasında belirtilen ve günümüze ulaşmayan orta kale duvarları ile dış kale sur duvarlarının izleri boyunca, farklı malzeme, renk, doku ve çizgiler kullanılarak zemine işaretlerin yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu işaretlere bilgi panoları eklenmeli, kullanıcıların sahada bu işaretleri görebilmeleri ve panolarda yer alacak üç boyutlu görseller aracılığıyla sur duvarlarını algılayabilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, sur duvarlarının görünürlüğünü artırmak amacıyla dijital tasarımlar da geliştirilmelidir.
- Rahmaniye Camii'nin bulunduğu alanda, Bizans Dönemi'ne ait ibadet yapısının yeniden işlevlendirilmesiyle oluşan Fetih/Fatih Mescidi'nin varlığına dair bilginin, çizgi, renk ve doku kullanılarak iz düşüm şeklinde alana fark edilir biçimde yerleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Selçuklu Dönemi'ne ait yaşam biçimlerine dair bilgilerin, renk, doku ve çizgi gibi görsel unsurların yanı sıra, kentsel mobilyalar ve gerektiğinde kaldırılabilir taşınabilir bilgi evleri aracılığıyla alana yerleştirilmesi, böylece kullanıcıların bu bilgilerle etkileşime geçerek alanla güçlü bir bağ kurmalarının sağlanması amaçlanmalıdır.
- Niğde'nin Selçuklu Dönemi'ne ait kente özgü değerlerini yansıtan hatıra ve hediyelik eşya tasarımlarının yapılması ve bu ürünlerin Selçuklu Çarşısı ile alandaki diğer uygun noktalarda satışa sunulması önerilmektedir.
- Selçuklu katmanını tanıtan alana ait bir web sitesi kurulmalıdır.

Bu öneriler, alanın tarihî ve kültürel değerlerinin anlaşılmasını kolaylaştıracak şekilde planlanmalı ve kullanıcı deneyimini zenginleştirecek biçimde hayata geçirilmelidir.

Çok katmanlı tarihî kent merkezinin etkili ve sürdürülebilir bir şekilde korunması, yaşatılması ve değerlendirilmesi, ancak ilgili ve yetkili bireylerin yanı sıra tüm kurum ve kuruluşların katılımıyla oluşturulacak kamu ve toplum bilinci ile mümkün olmaktadır. Bu sebeple, yerel halk, akademisyenler, meslek odaları temsilcileri, il ve bölge genelinde alanlarla ilgili dernek ve kulüp temsilcileri, birlik, vakıf ve kooperatif temsilcileri, mahalle muhtarları, mülk sahipleri ile Valilik, Belediye, İl Özel İdaresi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İl Güvenlik ve Sağlık Birimleri, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ve danışman akademisyenlerin katılımıyla düzenli toplantılar yapılmaktadır. Kullanıcı grupları, alanda ikamet edenler, çalışanlar, öğrenciler ve ziyaretçilerden oluşmaktadır. Tarihî katmanların kent yaşamına kazandırılması sürecinde, koruma uygulamalarına kullanıcıların dâhil edilmesi, halkın günlük yaşamına alanın entegrasyonunu sağlayacak ve böylece alanın sahiplenilerek benimsenmesine imkân tanıyacaktır. Kullanıcıların alanla bağ kurması ve aidiyet hissetmesi, koruma ve yönetimin sürdürülebilirliğinde kritik bir rol oynamaktadır.

Kullanıcının eğitimi ve bilinçlendirilmesi amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Koruma konusunda kurum içi bilinçlendirmeyi artırmak amacıyla kapasite geliştirme programları hazırlanmalıdır.
- Kamu kurumlarında görev yapan öğretmenlerin kültürel mirasın korunması hakkında bilgilendirilmesi için düzenli seminer, toplantı ve özel eğitimler düzenlenmeli, okullarda tarihî ve kültürel mirasın korunmasına yönelik öğrenci projeleri geliştirilmelidir.
- Koruma uygulamalarında görev alan kamu kurumları ve firmalarda sanat tarihçisi, arkeolog, mimar, restorasyon uzmanı ve restoratör sayısı artırılmalıdır.
- İldeki Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü (KUDEB) tarafından halk, eğitimciler ve personel için düzenli eğitim programları yürütülmelidir.
- Kentte yaşayanlar, çalışanlar ve öğrenciler için kültürel miras bilincini artıracak eğitim programları düzenlenmeli ve Selçuklu Kültür Rotası gezisi ile alan ziyaretleri teşvik edilmelidir.
- Sivil toplum kuruluşları (STK) ile iş birliği yapılarak kullanıcıların bilinçlendirilmesine yönelik programlar geliştirilmelidir.
- Koruma, mimarlık, sanat ve kültür etkinliklerine katılım teşvik edilmelidir.

2019 yılında yenileme alanı olarak ilan edilen bölgeye yönelik çalışmalarda, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Niğde Belediyesi iş birliği büyük önem taşımaktadır. Dönüşüm, yenileme ve koruma sürecinde tarihî katmanların dikkate alınarak karar verilmesi, Niğde için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Kentsel yıkım ve dönüşüm sürecinde bu önerilerin uygulanmasının avantajlarının yetkililer tarafından bilinmesi gerekmektedir. Koruma ve yenileme sürecindeki paydaşların organizasyonu, Niğde Belediyesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında etkin bir eşgüdüm içinde yürütülmelidir. Ayrıca, alanın koruma, uygulama ve karar alma süreçlerine, idari yöneticilerin yanı sıra üniversitelerin mimarlık, şehir ve bölge planlama, arkeoloji, sanat tarihi, kamu yönetimi, işletme, ekonomi, inşaat mühendisliği, sosyoloji ve tarih bölümlerinden mezun uzmanların dâhil edilmesi önem arz etmektedir. Niğde'nin "Tarihî Anıtları" adıyla 2012 yılında geçici listeye alınan yapılar için Kriter II sunulmuştur. Alanın üstün evrensel değerinin özgünlüğünün korunabilmesi için çağdaş koruma anlayışı kapsamında bütüncül koruma yaklaşımlarının uygulanması zorunludur. Tarihî merkez için UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne adaylık başvurusu yapılması yönünde girişimlerde bulunulmalıdır. Bu süreçte Niğde Belediyesi'nin Avrupa Şehirler Birliği (Eurocities) üyeliğine başvurması da önemlidir. Kültürel mirasın korunması adına Niğde'nin ulusal ve uluslararası teşvik ve fon desteklerinden yararlanması, ayrıca ulusal ve uluslararası düzeydeki yatırımcılara ulaşarak yatırım imkânlarının artırılması sağlanmalıdır.

Selçuklu katmanına yönelik geliştirilen bu önerilerin, kentin diğer tarihî katmanları için de örnek teşkil etmesi ve tüm katmanların bütüncül bir yaklaşımla korunması, sürdürülebilir koruma açısından elzemdir. Koruma anlayışının bu doğrultuda şekillenmesiyle, kentin tüm tarihî katmanları ile günlük yaşam arasında anlamlı bir bağ kurulabilir ve mirasın etkin sunumu sayesinde kent deneyimi zenginleştirilebilir. Tarihî katmanlar yer altı ile yer üstü bütüncül düşünülerek kullanıcının günlük yaşamına dâhil edildiğinde alanın değerini bilen, algılayabilen, kent hafızasını okuyabilen halk, aidiyet duygusu ile alanın özel ve değerli olduğunu anlayacak ve alanın korunmasını sağlayacaktır. Niğde'nin geçmişi ile günümüz yaşamının bütünleştirilmesi, kentsel belleğin inşası ve yerin ruhunun kavranması, ayrıca geçmiş uygarlıklara ait kalıntıların ve izlerin kent yaşamına entegre edilerek farkındalık yaratılması sayesinde fiziksel, kültürel ve sosyal bağlar yeniden kurulacaktır.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The authors have no conflict of interests to declare.
Grant Support	The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Emel Efe Yavaşcan (Dr. Öğr. Üyesi)
Author Details	¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Niğde, Türkiye 0000-0002-7652-528X emelefe@ohu.edu.tr
	Zehra Gediz Urak (Prof. Dr.)
	² Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye 0000-0001-6281-5334 gedizu@cankaya.edu.tr

Kaynakça | References

- Acar Ata, İlkur. "Tarihi Mudurnu Kentinin Bellek Mekânları Olarak Kültürel Miras Değerleri." *Tarih ve Gelecek Dergisi* 9 (Eylül 2023): 590-607. Erişim 28 Aralık 2024. <https://doi.org/10.21551/jhf.1350965>.
- Akşit, Ahmet. "Niğde'nin Selçuklular Devrinde Nüfusuna Dair." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 23 (Ekim 2004): 1-5. Erişim 20 Nisan 2024. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000170.
- Akşit, Ahmet. "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı." *Niğde Tarihî Üzerine*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005, 25-32.
- Akşit, Ahmet. "Niğde Şehriyle İlgili Tarihî Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi". *TÜBAR-XXVII* (2009): 21-28.
- Akşit, Ahmet. *Selçuklular Devrinde Niğde Şehri*. Konya: Kömen Yayınları, 2012.
- Akşit, Ahmet. "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler." *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (2014): 67-88.
- Al, Meltem. "Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme." *İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi* 4 (2011): 22-36.
- Alpan, Açıya. "Integration of Urban Archaeological Resources to Everyday Life in The Historic City Centers Tarragona, Verona And Tarsus." Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005.
- Aydeniz, Nağme Ebru. "Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'deki Yansımaları". *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 16 (Haziran 2009): 2501-2524. Erişim 20 Şubat 2024. <https://doi.org/10.19168/jyu.44783>.
- Aydın, Dicle ve Esra Yıldız. "Palimpsest Yer Olarak Konya Alâeddin Tepesi; Kentsel ve Mimari Bellek." *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 9 (2022): 1066-1084. Erişim 11 Temmuz, 2025. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3099>.

- Aykaç, Pınar. "Kentsel Arkeolojik Alanlarda Tasarım Süreci." *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Dosya* 14.1 (Haziran 2009): 36-42. Erişim 20 Nisan 2024. <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya14-1.pdf>.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler." *Vakıflar Dergisi* II (1942): 279-386.
- Bayburtoğlu, Zafer. "Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni." *Vakıflar Dergisi* 825 (1978): 67-106.
- Belge, Burak. "Çok Katmanlı Tarihî Kent Merkezlerinin Yönetimi: Kentsel Arkeoloji ve Planlama." *Planlama Dergisi* 4 (2004): 48-56.
- Belge, Burak. "Urban Archaeological Issues And Resources in İzmir Historic City Centre: An Exploratory Case Study." Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005.
- Belge, Burak. "Planlama Sürecine Kentsel Arkeolojik Değerlerin Dâhil Edilmesi Sorunsalı: Tarsus Tarihî Kent Merkezi." *METU JFA* 34 (2017): 59-91.
- Belge, Burak. "Türkiye'de Çok Katmanlı Yerleşimler Üzerine Bir Değerlendirme." *Sketch: Journal of City and Regional Planning* 5/1 (Ağustos 2023): 61-76. Erişim 20 Nisan 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8204492>.
- Bilgin, Ayşe Güliz. "Urban Archaeology: As the Basis for the Studies on the Future of the Town Case Study: Bergama." Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1996.
- Bilgin Altınöz, Ayşe Güliz. "Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns as a Support for Conservation Decision-Making Process; A Geographic Information Systems (GIS) Based Approach Case Study: Bergama." Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2002.
- Bilgin Altınöz, Ayşe Güliz, "Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi." *Topluma Adanmış bir Yaşam... Prof. Dr. Ömür Bakırer Armağanı*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Basım İşliği, 2022, 107-123.
- Boz, Murat. "XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu Kentleri ve Kentliler." Yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi, 2014.
- Cahen, Claude. *Türkiye'nin Doğuşu: Anadolu Selçuklu Devleti (11.-14. Yüzyıl)*. Çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2022.
- Çağlayandereli, Mustafa. "Bir Sosyal Sorun Olarak Kentsel Doku Değişimi ve Çöküntü Mahalleleri: Gedikpaşa Örneği." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.
- Çal, Halit. "Niğde Kalesi Çevre Düzenleme Projesi Sanat Tarihî Raporu" (Yayınlanmamış Eskisaray ve Kale Mahalleleri Koruma Planı Revizyonu Analiz ve Değerlendirme Raporu). 1992.
- Çelebi, Kâtip. "Cihannüma." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, 541-542.
- Çil, Ela. "Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekân Dizim Analizinin Kuramsal ve Yöntemsel Tartışması." *Megaron* 1/4 (2006): 218- 233.
- Doyduk, Hatice Senem. "Nesne Merkezli Koruma Yaklaşımına Tamamlayıcı Bir Olgu Olarak Kentsel Arkeolojik Yığılma." Doktora tezi, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta et-Tancî. *İbn Battûta Seyahatnâmesi: Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*. Haz. Mümin Çevik. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2019.
- Efe Yavaşcan, Emel. "Çok Katmanlı Tarihî Kent Merkezlerinin Korunması İçin Yönetim Planı Modeli Araştırması: Niğde Tarihî Kent Merkezi Örneği." Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2019.
- Efe Yavaşcan, Emel, Semiha Akçaözoğlu ve Vehbi Gökçe. "Historical Niğde Fountains." *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi (STAR)* 1 (2020): 53-72.
- Efe Yavaşcan, Emel ve Zehra Gediz Urak. "Sit Sınırlarının Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi: Niğde Kalesi ve Eskisaray Mahallesi Kentsel Sit Alanı." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 25 (Ağustos 2021): 324-334. Erişim 10 Nisan 2024. <https://doi.org/10.19113/sdufenbed.837161>.
- Efe Yavaşcan, Emel. "Tarihî Çevrede Tasarım: Yeni Yapı ve Yeniden İşlevlendirme Üzerine Atölye Eğitimi" *Modular Journal* 4 (Haziran 2021): 1-15. Erişim 20 Nisan 2024. <http://modular.gedik.edu.tr/tr/download/article-file/1632033>.
- Ekiz, Mehmet. "Niğde Alâeddin Camii'nin Anadolu Selçuklu Mimarisi İçerisindeki Yeri ve Önemi." Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 1998.
- Eravşar, Osman. "Ortaçağ Anadolu Kentleri." *Türkler Ansiklopedisi*. 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 333-343.
- Erdil, Kadir ve Mahmut Akok. "Niğde Alâeddin Tepe Sondajları Hakkında Ön Rapor." (1962).
- Erdoğan, M. Akif. "Karaman Vilayeti Zaviyeleri." *Tarih İncelemeleri Dergisi* IX (1994): 89- 158.
- Erdoğan, M. Akif. "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* IV (2000): 37-55.
- Ertuğrul, Ali. *Niğdeli Kadî Ahmed'in El-Veledü's-Şefîk Ve'l-Hâfidü'l Halîk'i- Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak*. 1.cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Eryaman, Mustafa. "Niğde Alâeddin Tepesine Dair." *Niğde Yazıları* 1 (Dil, Edebiyat, Tarih Coğrafya, Kültür) Ed. Gülin Öztürk ve Meryem Arslan. Konya: Kömen Yayınları, 2023, 122-129.
- Esen, Yavuz. "Niğde Fotoğrafları" Erişim 10 Temmuz 2025. <https://www.flickr.com/photos/184351608@N06/albums/72157710774469007/>

- Esen, Yavuz. "Niğde Fotoğrafları" Erişim 10 Temmuz 2025. <https://www.flickr.com/photos/184351608@N06/with/51336144541>
- Esen, Yavuz. "Niğde Fotoğrafları" Erişim 10 Temmuz 2025. <https://www.flickr.com/photos/184351608@N06/48707540151/>
- Eskimeyen Niğde. Ed. Ahmet Köseoğlu. Niğde: Niğde Belediyesi Yayınları-3, Tekten Matbaa, 2011.
- Etem, Halil. *Niğde Kılavuzu*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar Korumu Kurulu Yayını ve Devlet Basımevi, 1936.
- Etyemez, Leyla. "Assessing The Integration Of Historical Stratification With The Current Context In Multi-Layered Towns. Case Study: Amasya." Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2011.
- Eyice, Semavi. "Kale." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, 234-242.
- Gabriel, Albert. *Monuments Turcs D'Anatolie, I, Kayseri- Niğde*. Paris: Du Ministère Turc De L'Instruction Publique, 1931.
- Gabriel, Albert. *Niğde Türk Anıtları*. Çev. Ahmet Akif Tütenk. Türkiye: Türk Kültür Derneği Niğde Şubesi Yayını, 1962.
- Galanti, Avram. *Niğde ve Bor Tarihî*. İstanbul: Tan Matbaası, 1951.
- Gedik, İlhan. *Niğde 1997 İl Yıllığı*. Ankara: Önder Matbaa, 1997.
- Gezen, Âmil Faruk. "Tarihsel Süreçte Mimari Katmanlaşmanın Yerel Bir Örneği: Büyükada." Doktora tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, 2021.
- Habelt, Robert. "Inscripfen Griechischer Städte aus Kleinasien: Tyana" Germany: Habelt Verlag, 2000.
- Horvath, Bela. *Anadolu 1913*. Çev. Tarık Demirkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Hovardaoğlu, Seda Çalışır. "Tarihî Süreklilikte Kentsel Katmanlaşmanın Belgelenmesi Bağlamında Kayseri Kent Merkezi." Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2009.
- İsmailoğlu, Hayriye. "Atatürk Bulvarı Örneğinde İstanbul'daki Tarihsel Katmanlaşma ve İmar Hareketleri." Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018.
- Kafalı, Mustafa. "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi." *Erdem* 8 (1996):5-17.
- Karakaya, Meliha. "Seyahatnamelerde Nevşehir." Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 2007.
- Karabağ, Nağme Ebru. "Kent Arkeolojisi Metoduyla Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Sürekliliğin Çözümленerek Korunması (İzmir Örneği)." Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008.
- Kasap, Serdar. "Koruma Sürecinde Çok Katmanlı Tokat Tarihî Yerleşiminin Mimari Mirasının Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Önerisi." Doktora tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2022.
- Kayış, Tülay. "Çok Katmanlı Kentlerin Hafızası: Antakya Örneği." Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2023.
- Kinneir, John Macdonald. *Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the Years 1813 and 1814: With Remarks on the Marches of Alexander, and Retreat of the Ten Thousand*. New York: Adamant Media Corporation, 2002.
- Koca, Salim. "Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri." *Belleten* 59 (Nisan 1995): 55-74. Erişim 20 Nisan 2024, <https://doi.org/10.37879/belleten.1995.55>.
- Kuban, Doğan. "Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler." *Vakıflar Dergisi* VII (1968): 53-73.
- Kuban, Doğan. *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Küçükaşdemir, Güliz. "Mekânda Bellek, İz, Palimpsest ve Uzlaş: Yenişehir'de Kentsel İç Mekân Örneği Parklar." *İmas2017-İç Mimarlık Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri Kitabı*. Ankara: Başkent Üniversitesi, 2019, 73-90.
- Metin, Tülay. "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Türk İskânına Dair Bir İnceleme: Malatya Örneği." *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (2013): 137-156.
- Mitchell, Katharyne. "Monuments, Memorials, and the Politics of Memory." *Urban Geography* 24 (2003): 442-459.
- Norberg-Schulz, Christian. *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli, 1980.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Zâviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme." *Vakıflar Dergisi* XII (1978): 247-269.
- Oflaz, Mustafa. "Niğde." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 92-95.
- Okkalı, Can. "Çok Katmanlı Kentlerde Kentsel Arkeolojik Alanların Modern Yapılarla Birlikte Değerlendirilmesi: Antakya Müze Otel Projesi Örneği." Yüksek lisan tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2024.
- Özcan, Koray. "Kültürler Arası Etkileşim Sürecinin Anadolu'daki Mekânsal Ortaklığı Anadolu Selçuklu Kenti." *Sivil Toplum: Düşünce & Araştırma Dergisi* 5 (2007): 135-153.
- Özcan, Koray. "Anadolu-Türk Kent Tarihînden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i." *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (2006): 161-184.
- Özcan, Koray. "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme." *METU Journal of the Faculty of Architecture* 23 (2006): 21-62.

- Özcan, Koray ve Zekiye Yenen. "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti." *MEGARON* 5 (2010): 55-66.
- Özcan, Koray. "Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Öğeleri." *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (2010):193-220.
- Özdaş, Gökçek. "Modernleşme Sürecinde Niğde'de Mimari Çevre ve Kentsel Dönüşümler." Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007.
- Özdemir, Hilal. "Tarihî Çevrede Kentsel Peyzaj Tasarım İlkelerinin Belirlenmesi, İstanbul Zeyrek Örneğinde Bir İrdeleme." Yüksek lisans tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, 2007.
- Özkarcı, Mehmet. "Niğde." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 95-98.
- Özkarcı, Mehmet. *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Niğde 51*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Özme, Adil, Filiz Kocaali ve O. Murat Süslü. *Seyahatnamelerde ve Anılarda Niğde*. Niğde: Niğde İl Özel İdaresi, 2011.
- Powell, Kimberly. "ReMapping the City: Palimpsest, Place, and Identity in Art Education Research." *Studies in Art Education A Journal of Issues and Research* 50 (2008): 6-21.
- Ramsay, William Mitchell. *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*. Çev. Mihri Pektaş. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1960.
- Rıfaoğlu, Mert Nezih. "Geleneksel Antakya Konutunda Katmanlaşma İzlerinin Değerlendirilmesi." *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 17 (2018): 161-175.
- Şikari. "Karamanoğulları Tarihi." Çev. Mesut Koman. Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1946.
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), "Tarihî Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri". Çev. Zeynep Ahunbay (2014). Erişim 29 Haziran 2025, https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf.
- Taşcı, Burcu. "Çok Katmanlı Yerleşimlerin Koruma Sorunlarının Foça Örneği Üzerinden İrdelenmesi." Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2015.
- Taşcı, Burcu ve Eti Akyüz Levi. "Kent İçi Arkeolojik Alanlarda Kalıntıların Sunumuna İlişkin Yaklaşımlar Foça Örneği." *İdealkent* 7 (Eylül 2016): 588-627. Erişim 27 Nisan 2024. <https://dergipark.orgorseltr/tr/download/article-file/465217>.
- Tanyeli, Uğur. *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınevi, 1987.
- Topal, Nevzat. "Karaman Eyaleti Vakıf Defterinde Niğde Vakıfları (H. 881/M.1476)." *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks* 4 (2012): 123-147.
- Topal, Nevzat. *15. Yüzyılda Niğde*. Ankara: Kömen Yayınları, 2018.
- Topal, Nevzat. "Ali Ertuğrul'a Göre Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefîk Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı." *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 4 (2020): 71-87.
- Tunç, Gizem. "Çok Katmanlı Kentlerde Arkeolojik Alanların Yakın Çevresinde Yaşayanların Arkeolojik Varlıklar Üzerine Değerlendirmeleri: İzmir Örneği." Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.
- Turan, Osman. "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı." *Belleten* XI/42 (1947): 197-221.
- Turan, Osman. "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri." *Belleten* XII/45 (1948): 17-89.
- Turan, Osman. *Anadolu Selçukluları Zamanında Türkiye Tarihi*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 1984.
- UNESCO Dünya Mirası Listesi. Erişim 1 Ağustos 2024. <https://www.unesco.orgorseltr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1Listesi>.
- UNESCO. "Historical Monuments of Niğde." Erişim 03 Mayıs 2024. <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5731/>.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi," *Vakıflar Dergisi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1942, 45-80.
- Vâlceanu, Daniel Gabriel, Robert Alexandru Kosa, Diana Giorgiana Tamirjan. "Urban Landscape As Palimpsest." *Urbanism. Arhitectura. Constructi* 5 (2014): 17-26.
- Yıldırım, Fatma Nur. "Tarihsel Süreçteki Mimari Katmanlaşmanın Kent Kimliği Oluşumuna Etkileri: Stratonikeia Antik Kenti – Eskişehir Köyü." Yüksek lisans tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, 2023.
- Yurdugüzel, Olcay Türkan. "Karma Sit Alanı Sınırları İçinde Fiziksel ve Sosyal Katmanlaşmanın Belgelenmesi ve Kentsel Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi İçin Bir Yöntem Araştırması: Ankara Örneği." Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2017.